

КМІВ

ПЕТРО ВОЛИНЯК

К И Ї В

**ЧИТАНКА ДЛЯ 3-ої КЛАСИ
ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЧИТАННЯ**

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ”

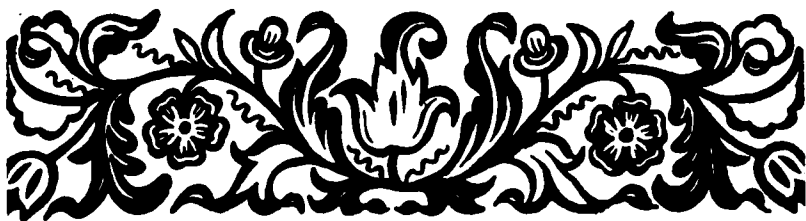
Торонто, Канада

1954

Обкладинка: Мирон Левицький

*Дарунок Оттавського відділу
Канадського Товариства
Приятелів України*

PRINTED BY THE BASILIAN PRESS — TORONTO, CANADA

Сидір Воробкевич

Рідна мова.

Мово рідна, слово рідне, —
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!

Як же мову ту забути,
Що нею учила
Всіх нас ненька говорити,
Ненька наша мила?

Як же мову ту забути?
Таж словами тими
Ми молилися до Бога
Ще дітьми малими!

Тою мовою співали,
Гравшись — розмовляли,
У цій мові нам минуле
Наше розказали.

Ой, шануйте, поважайте
Свою рідну мову
І учіться розмовляти
Своїм рідним словом.

Мово рідна, слово рідне, —
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!

Завдання і вправи:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Милосердна пані.

Назка

Була собі пані, та така... така... Ну, от побачите самі, яка!

Прийшов до неї дід, старець, милостині просить. Прийшов під двері, молиться та примовляє:

— Подайте Христа ради! Подайте убогому для спасіння душі, милосердна пані!

Почула пані та й думає: “А справді! Дам уже я йому щонебудь — от хоч би оце яечко-зносочок! То ж для спасіння своєї душі!” Закликала діда в хату, дала йому те яечко, приказуючи:

— На тобі, дідусю, яечко, із’їж, старенький, та помолися за мене Богові!

Узяв дід яечко, дякує:

— Спасибі вам, пані! Нехай вам Господь заплатить за вашу добрість!

Пішов дід, а пані й думає: “От і добре, що я дала йому те яечко, — що вже жалкувати! Тільки коли б же то він пам’ятав!” Та й гукає на діда:

— Діду! діду! Вернися!

Вертається дід (може, думав, що пані ще щось дасть), кланяється. А пані й питає його:

— Діду, діду! Чи я ж тобі дала яечко?

— Дали пані, дали, — нехай Господь спасе вашу душу! Нехай вам дає щастя й здоров’ячка — і вам, і вашим діточкам!

— Ну, іди ж собі, йди, — каже пані, та й думає: “Ні, таки пам’ятає про мій дар”.

Але подумала-подумала пані та й знов кличе діда:

— Діду! діду! Вернися!

“Що там таке знов?” думає дід, вертаючись. А пані знов його питає:

— Діду! діду! Чи я тобі дала яечко?

— Дали, пані, нехай вам Бог дає пануваннячко! Нехай вам Господь дає, чого ви собі просите!

“Ну, добре! — думає пані. — Нехай же молить Бога, нехай пам’ятає!”

Коли бачить пані, що дід уже за ворітьми, — так швиденько пішов. “Ой, забуде, їй-бо, забуде!” Та давай гукати уголос:

— Діду! діду! Вернися!

Вертається дід знов. “Що це, Боже мій, — думає,
— не дає мені з двору вийти”..

Підійшов, а пані знов його питає:

— Чи я тобі, діду, дала яечко?

Взяла вже тоді старого дасада:

— Та дали, — каже, — пані, бодай вам дихати
не дало! Подарували те нещасне яечко та все мені
очі вибиваєте! Нате вам його, з’їжте!

Та й кинув пані те яечко.

Запитання і вправи:

1. Як можна ще сказати замість швиденько? А за-
мість очі вибиваєте?

Слова для довідок: очі колете, допікаєте, витина-
єте, скоренько, поквапно, хутенько.

2. Чи добре зробила пані, що дала дідові яечко? А чи
добре вона зробила, що колола дідові очі своїм даром?

Народні приказки:

Хто бідному дає — собі дає.

Скупий вдвічі платить.

Поганому виду немає стиду.

Діма

Батьківщина.

Є багато країн на землі,
В них — озера, річки, і долини...
Є країни великі й малі,
А найкраща завжди Батьківщина!

Є багато квіток запашних,
Кожна квітка красу свою має.
Та найкращі завжди поміж них
Ті, що квітнуть у рідному краю.

Є багато пташок голосних,
Любі-милі нам співи пташині.
Та завжди наймилішими з них
Будуть ті, що у рідній країні.

І тому найдорожчою нам
Є і буде у кожную хвилину

Серед інших країн — лиш одна:
Дорога нам усім Україна!

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Яр. Славутич

Коню мій буланий.

Коню мій буланий,
Не ходи в траву.
Я для тебе з лану
Конюшину рву.

Вигляджу на зерні,
На вівсі й тоді
Сполосну в озерній
Голубій воді.

Поведу в діброву,
Щедро попасу, —
Набирайся крові,
Набувай красу!

А як прийде свято, —
В гриву золоту
Синю, непом'яту
Стрічку заплету.

І в той день погідний
Виїдем за гай
Оглядати рідний
Придніпровий край.

Небесам чистий,
Землям плудистий,
Квітам барвистий
Український край!

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

С л о н.

Слони живуть в Індії та Африці.

Коли я їхав до Індії, мені дуже хотілося подивитись на слонів.

Тільки приїхали ми і вийшли на берег, я побачив слона. Слон стояв, позираючи маленькими очима, а навколо нього бігали індуси. Я звернув увагу на голу слонову шкіру, всю в зморшках. Аж ось слон зігнув свій хобот, як гачок. На цей гачок став хлопчик, взявся рукою за хобот. Слон обережно підняв його і посадив собі на голову. Хлопець сів між вухами, як на ослоні. Потім слон посадив на себе ще двох хлопців.

А четвертий, маленький хлопчик, ніяк не хотів на слона сідати, все пустує й пустує. Скільки слон не підставляв свій хобот — не йде та й годі.

Тоді слон почав удавати, що не дивиться на хлопчика. Стоїть собі та величезними вухами помахує. А коли хлопчик підійшов до нього, слон його хоботом.

Вправно так охопив його ззаду, тихенько підняв і обережно посадив на себе.

Пішов слон додому. Прийшовши до свого двору, хоботом відчинив хвіртку і обережно ступив на подвір'я.

Там він позсаджував дітей на землю.

Другого дня я побачив, як працюють слони. На узліссі коло річки лежали великі колоди. Ось виходить з лісу слон. На хоботі гойдається велика колода. Думаю: що він робитиме? А він підійшов і поклав колоду на купу. Та так рівно поклав, як теслярі кладуть, коли споруджують будівлю.

Запитання і вправи:

1. Де живуть слони?
 2. Чи можна слонів приручити?
 3. Яку роботу виконують приручені слони?
 4. Перекажіть це оповідання своїми словами.
- .

Б. Грінченко

До праці.

Праця єдина з недолі нас вирве:

Нумо до праці, брати!

Годі лякатись! на діло святес

Сміло ми будемо йти.

Праця єдина нам шлях уторує,

Довгий той шлях і важкий,

Що аж до щастя і волі прямує, —

Нумо до праці, мерщій!

Праця не згине між людьми даремне:

Сонце засвітить колись, —

Дякою нас тоді люди згадають, —

Нумо ж, до праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм, —

Долю унукам дамо.

Ми на роботу на світ народились,

Ми для борні живемо.

Сміливо ж, браття, до праці ставайте,

Час наступає, — ходім!

Дяка і шана робітникам щирим, —

Сором недбалим усім.

Запитання і вправи:

1. Перепишіть цього вірша в зошити.
2. Вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Іван - Побиван.

Казна

Унадивсь колись давним давно один страшний змій десь у якусь слободу людей їсти та й поїв чисто всіх, zostався один тільки дід.

— Ну, — каже змій, — цим завтра поснідаю.

А через ту слободу та йшов один бідний хлопець, та й зайшов до того діда, проситься ночувати.

— А хіба тобі життя надокучило? — питає його дід.

— Як? — каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змій усіх людей переїв і оце завтра і його з'їсть. .

— Е, — каже хлопець, — подавиться.

От уранці прилітає змій, побачив хлопця та:

— О, це добре, — каже, — був один, а тепер двоє.

А хлопець:

— Гляди, не подавись!

Змій і дивиться.

— Як, — каже, — хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний? Я он, бач... — Та взяв камінь, як здавив, так з нього мука й посипалась.

— Е, не дурниця, — каже хлопець, — здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв з мисника ворочок*) сиру, та як натисне, так з нього сироватка й потекла.

— Отак, — каже, — дави.

— Ну, ходім, — каже тоді змій, — за товариша мені будеш.

А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змій:

— А як звуть тебе?

— Іван-Побиван, — каже хлопець.

Ну, змій уже й боїться його: "Щоб ще мене, — думає, — не вбив".

Стало на обід, змій і каже:

*) Ворочок — торбинка, що в ній гнітять сир.

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обід варити.

Пішов хлопець, так куди тобі, хоч би одну ногу доніс. От він ходить по змійовій череді та й зв'язує волів хвостами докупки. А змій ждав, ждав, побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду ще тобі по одному носитись, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змій з вола шкіру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкіру.

— Іди, — каже, — води повну шкіру принеси.

Узяв хлопець шкіру, насилу-насилу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже й не витягне. Тоді зробив собі невеличку дерев'яну лопату, та й ходить кругом криниці, підкопує її. Прибігає змій.

— Що це ти робиш?

— Е, буду я тобі шкірою воду носити! Я зачеплю всю криницю та й приволочу.

— А щоб тебе, — каже змій, та й злякався хлопецевої сили. Поніс сам.

— Піди ж, — каже, — хлопче, дров принеси; вирви там сухого дуба, та й буде.

— Е, буду я тобі трошки носити! Якби дубів двадцять разом, то б так! — Та й удав, ніби розсердився, не пішов. От змій наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обідати не йде, бо ж як піде, то змій зразу догадається, що він не сильний, як побачить, що хлопець менше нього їсть. А як zostалося небагато, то тоді він сів і собі посьорбав та й каже:

— Мало.

— Ну, — каже змій, — коли мало, то ходім тепер до моєї матері, вона нам вареників наварить.

— А як іти, то й іти, — каже хлопець, а сам думає: "Тепер пропав".

От як почали їсти, — а вареників стоїть бочок двадцять, — то змій усе їсть та їсть, уже й наїдається, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Уже казанів з двадцять подали, а він одно ховає. Як поїли, то змій і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як іти, то й іти, — каже хлопець.

Змій як крутнувся — аж огонь пішов.

— Дурниця, — каже хлопець, — ти так крутнись, щоб юшка потекла. — Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одежі, а з них так юшка і бризнула.

— От так, — каже, — крутись! — Та ще, та ще: — От як дави!

Ну, змій уже вкрай злякався Івана-Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай хто сильніше засвище.

— Давай.

Ну, змій як свисне, то аж дерева пригнулись.

“Ну, — думає Іван-Побиван, — що його робити?” А тут лежала одна залізьяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмур очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змій зажмурився, а Іван-Побиван як огріє змія тією залізьякою межи очі, то той аж здригнувся.

— Правду кажеш, — каже змій, — ледве справді очі не повискакували. — Та вже щоб хоч не бути з Іваном укупі, то побудував ото йому хату на одшибі;*) хлопець і живе собі. А змій давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай, — кажуть, — його спалимо.

А хлопець підслухав це та десь і сховався на цю ніч. От як спалили ту хату, хлопець прийшов, став коло попелу та й струшується, ніби тільки що виліз.

Приходить змій.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі мене щось ніби блоха вкусила.

“Ну, — думає змій, — од такого треба подалі”. Та як дременує з тих країн, то тільки його й бачили.

*) О д ш и б — збоку, за селом.

Запитання і вправи:

1. Чим переміг Іван-Побиван змія: розумом чи силою?
2. Перечитайте цю казку ще раз — кожен для себе. Розкажіть її своїми словами.

Надобраніч, жучки!

Був собі, жив собі невеличкий жучок.

Де він жив — хто його знає. То в лісі літав, то на луках. Де ніч застане, — там і засне. Такому малому хіба багато треба! А який він був — може хочете знати? Ох, важко сказати про це... Як сідав він на гілочці, пташки казали:

— Он зелений жучок, зловімо його!

І пурх-пурх до нього. Та хіба він дурний був, щоб так і дати себе з'їсти? Він — дж-дж — розправив крильця й полетів.

Летить проти сонечка на луки, а квіти й кажуть:

— Що то за гарний золотий жучок летить!

А ввечері, десь у холодку, в затінку він здавався жабкам зовсім чорненьким. Так що ніхто не знав, який він насправді. Та це було йому байдуже — жити було весело, їсти було досхочу. Все він навколо облітав і знав, і з усіма був знайомий. Сонце гріло, пташки співали. Отак би все життя.

Полинуло літо, як на крилах, і наступила осінь. У лісі ледь-ледь шаруділо листя, і ніби хтось тихо ходив попід березами й кленами. І де не пройде — там листя ставало золоте й червоне. Мабуть, то й ходила осінь, тільки так, щоб ніхто її не бачив.

Уже не впізнати було рідного лісу, рідної галявини, рідного ставка. Квіти пов'яли й посохли, травниця по-жовккла... Усі були заклопотані, усі готувались до зими. Жучок літав то туди, то сюди, не знав, що йому робити. Пташки збиралися зграйками і співали, але вже не так, як улітку — весело, дзвінко, а так сумно, журно:

Осінь ходить по діброві,
Золотить листки кленові,
Прощавай, наш рідний гай,
Летимо в далекий край!

Опало листя. Жучок полетів до ставка. Товста жаба та п'ятеро жабенят сиділи на лататті.

Жучок присів оддалік на пеньку і спитав чемно:

— А коли ви збираєтесь відлітати?

— Відлітати? Ква-ква! Які дурниці! Хто ж розумний відлітає? Ми ляжемо спати на самому дні,

у себе вдома, на м'якому мулі. Правда, дітки?

— Так, так! Ква-ква! — заквакали жаб'ячі діти на знак згоди.

— А що ж мені робити? — перелякно спитав жучок.

— Якщо хочеш, можеш і ти спускатися з нами.
— І жаба стрибнула в ставок, а за нею її п'ятеро жабенят.

Сидить жучок і журиться:

З пташками високо,
З жабками глибоко.
Де ж моя хатонька?
Де ж мені спатоньки?

А тут ще вітер подув, і жовте листя попливло з вітром по воді. Холодно, невесело жучкові.

— Полечу, пошукаю й собі хатку, — вирішив він.

Під корінням пенька, серед зелені, він помітив невеличку дірочку.

— Ану, подивлюсь, може, то для мене хатка буде.

Він устроїв голівку в дірку і побачив, що це справжня нірочка. Він сміло вліз увесь і раптом зупинився. З тридцятьоро змії спали там, переплівшись.

Жучок затремтів і кинувся назад. Невеличка змія коло входу раптом позіхнула і глянула просто на нього. Але не встигла вона й поворухнутися, як жучок дременув так, як тільки могли його нести ніжки.

— І де ти загинуло, мале, дурне? — почув він коло себе. Обернувся й побачив старого жука з рогами.

— Дядечку! Я потрапив до страшних змії. Вони теж сплять, а я їх збудив. Тікаймо, вони з'їдять нас!

— Не лізь, куди не треба! — засміявся старий.

— Та то веретільниці — великі ящірки. Вони вже на зиму полягали.

— А що ми робитимемо?

— І ми ляжемо.

— І довго спати? — спитав жучок. — Я не люблю довго спати, я більше люблю літати.

— На холоді не політаєш, — засміявся старий.

— Поспи до весни, поки пташки повернуться і квіти зацвітуть.

— Гм! — похитав головою жучок. — Що ж, спати, так спати, — промовив і склав крильця. Він

утомився за свої мандрівки і охоче заснув на цілу зиму.

А старий жук потихеньку наспівував:

Люлі, люлі, жучку,
Спи, засни!
Поки стане тепло,
До весни!

А потім і сам став кліпати очима і теж заснув.
Надобраніч, жучки!

Запитання і вправи:

1. Як ще можна сказати замість *дремнув*?
2. Перечитайте цю казку ще раз — кожен сам собі. Розкажіть її своїми словами.

О. Олесь

Наша керма.

Національна честь — це керма корабля.
Держить її в руках могутих,
Аж поки в успіхах блискучих
Не зацвіте свята земля.

Національна честь — це зірка провідна.
Ідіть вночі лише за нею,
Доки над Рідною Землею
В красі не спиниться вона.

Запитання і вправи:

1. Що треба розуміти під словами *національна честь*?
2. Перепишіть цього вірша в зошити. Вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Наталя Забіла

Листопад.

Пада, пада, пада листя.
наступає Листопад.
Золоте скида намисто
ліс, садок і виноград.

Наче килим під ногами
жовкле листя шурхотить...

А вітри гудуть над нами
сонце в небі блискотить.

Тільки це не літнє сонце,
в ньому вже тепла нема.
І настирливо в віконце
стукотить до нас Зима.

Завдання:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

О. Кобець

Найсолодше свято.

Сьогодні Спаса. Звідусіль
На наше свято храмове —
Із хуторів, і з дальніх сіл —
Народ нестримано пливе.

У церкві Служба Божа йде,
І від свічок в очах мигтить,
І лине спів, і дзвін гуде —
На весь Господній світ!

І купки яблук золотих
Круг церкви — колом запашним:
Сьогодні тут посвящать їх,
Щоб можна їсти всім.

А там за церквою — намет.
Під ним — на гарбах,*) у бочках
Варений мед, і просто мед,
І мед у щільниках...

Ну, й добрий мед! Та що й казати?
Хто з діток гірко не зідхне,
Що Спаса — найсолодше з свят —
На рік лише одне?...

*) Г а р б а — великий довгий віз, якого тягнуть волами, кінями чи трактором. Гарби поширені в степовій частині України.

Завдання

Навчіться виразно читати цей вірш.

Спас -- свято врожаю в Україні.

Ще в найдавніші часи Спас (Спас — свято Преображення Господнього) було святом урожаю. На цей час в Україні закінчувались усі літні роботи — надходила осінь. Люди складали подяку Богові, що послав добрий урожай. В усіх церквах були врочисті відправи. Люди приносили в церкву яблука, грушки, мед та вінки з колосків пшениці й жита. Церква ніколи не може вмістити всіх людей у цей день, тому все це розставляють колом навколо церкви, як паски на Великдень. Кожен господар на свій кошик з плодами землі своєї ставить воскову свічку.

По закінченні Служби Божої, священик з хором виходять з церкви, під церквою відправляють молебінь за Україну та її народ, а тоді святять яблука, груші, мед та житні й пшеничні колоски.

Старі люди не їдять яблук і груш аж поки їх не посвятять на Спаса.

Зерно зі святих колосків обминають і ним починають осінню сівбу.

Спас — останнє літнє свято в Україні. По Спасові починаються осінні роботи в полі — в Україну приходить багата, тепла та соняшна осінь.

Завдання

Перекажіть це оповідання своїми словами.

Юрій Клен

Молитва.

Помолимося за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимося за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Що душать жаль у невимовній муці.
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри Свої долоні милосердні!

Завдання

Перепишіть цей вірш у зошити, вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Як умер князь Олег.

Давно, давно, більше тисячі років тому, був в Україні сильний і могутній князь Олег.

Жив Олег у Києві і мав велике та сильне військо. Княже військо звалось дружиною, а вояки дружинниками, бо кожен вояк був другом князеві. Олег воював з хозарами,*) з греками та з іншими народами, які нападали на Україну.

Одного разу їхав Олег з дружиною в похід на хозарів. Їдучи в похід, він зустрів старого-престарого віщуна. Олег запитав віщуна:

— Ти вмієш відгадувати майбутнє: скажи ж мені, від чого я помру?

І відповів йому старий віщун:

— Умреш, князю, від того коня, що сидиш на ньому зараз.

Зажурився Олег. Дуже він любив свого коня. Цей кінь був йому вірним товаришем у всіх боях і походах. Дуже йому шкода було розлучатися з ним, але вмирати теж не хотілось.

І сказав Олег своїм слугам, щоб забрали його коня, одвели його у стайню й годували та напували його завжди найкращим зерном та найчистішою водою, аж поки тому коневі й віку. Собі велів привести другого коня.

Пройшло багато років. Князь був уже й забув про свою розмову з віщуним. Та раз пригадав собі свого коня. Покликав конюхів і запитав:

— Де ж кінь мій вірний, що я велів вам доглядати його?

— Кінь твій, князю, давно вже здох, — відповіли конюхи.

Пригадав тоді князь віщунове пророцтво і насміхався з усіх віщунів. Звелів осідлати собі коня й поїхав подивитись на кості свого вірного друга.

Приїхав під ліс, де лежали кості його коня, глянув на череп, що вже побілів від вітру та сонця, і сказав:

— Шкода, що я послухав віщуна і розлучився з своїм конем! Був би й тепер їздив на ньому. А так кінь згинув, а я живу й досі. Не заподіє ж мені смерти оцей мертвий кінський череп!

Зліз князь з коня і став ногою на черепа. У ту ж мить з черепа виповзла гадюка і вкусила князя за ногу.

Важко захворів Олег, а потім від того й помер.

Так справдилися віщуніві слова.

*) Хозари — кочовий дикий народ, що нападав на Україну в старі часи.

Завдання

Перечитайте це оповідання ще раз. Розкажіть його своїми словами.

В. Тарашук

Осінь у Карпатах.

Коли починає жовкнути листя на буках, Карпати надзвичайно гарні. Схили гір неначе повишпівані жовтим шовком різних відтінків. А вгорі, ближче до полонини (так звуть у Карпатах гірські луки), стелиться темнозелений оксамит: це ростуть смереки.

У маленькому, неначе іграшковому вагончику вузькоколійки, що нею возять ліс з гір у долину, я доїхав до гірського селища Поляна Кобилицька і незабаром уже підходив до хати знайомого лісника, яка стояла на невеликій галявині.

Слідом за білим кудлатим псом, що, оскаженіло гавкаючи, викотився мені під ноги, назустріч вибіг син лісника Богданко — хлопчисько років дванадцяти, який, проте, вже мав славу завзятого мисливця. Минулої зими він зловив пастками чотирьох вовків.

Він зрадів мені, своєму старому знайомому, і, поспішаючи та перебиваючи сам себе, розповідав, що татка немає дома, пішли на полонину, що сам він дістав за знищених вовків нагороду — новеньку рушницю і вже вбив з неї дикого кабана. А сьогодні бачив ведмедицю з чималим ведмежам і дуже “напудився” (злякався), що вже достигла бучина (букові горіхи) і багато диких свиней з’явилось в околицях. А ще в школі почалася наука, і він одержав п’ятірку з арифметики.

Коли хлопець трохи заспокоївся, я зайшов у хату. Виявилось, що батько пішов на полонину до чабанів, які цими днями будуть зганяти униз вівці з гірських пасовиськ, і обіцяв повернутися днів за три.

— А олені вже почали ревти? — спитав я в Богданка.

— Айно (так), вже з тиждень, але ж їх не можна бити!

Я пояснив йому, що стріляти оленів не збираюсь, а хочу тільки знати, скільки їх є. Коли в Карпатах була війна, то знищили дуже багато оленів. Отже, зараз доводилося дбати про охорону оленів та збільшення їх кількості. А для цього насамперед треба було знати, скільки оленів є в Карпатах. Найлегше це зробити восени, коли самці оленів ревуть і б’ються між собою.

— Шкода, що татка нема, — пожалкував я, бо знав, що Богданків батько добре вмів підманювати оленів, підроблюючи ревіння дорослого оленя.

Трохи ніяковіючи і ніби вагаючись, Богданко почав мене запевняти, що він може ревти по-оленя-

чому та що олені ходять зовсім близько. Можна, принаймні, спробувати.

Поміркувавши, я погодився: все одно робити нічого.

Ми зібрались швиденько, бо вже вечоріло. Я про всякий випадок захопив рушницю, а Богданко дістав із батькової шафи велике лямпове скло. Я здивувався: невже хлопець думає іти до лісу з лямпою?

Але виявилось, що саме з допомогою такого скла і підманюють у Карпатах оленів.

Уже смеркало, коли ми дійшли до невеликої галлявини, де, як казав Богданко, часто ходили олені. Ми знайшли собі вигідне місце в кущах і, сівши на старій, зарослій мохом колоді, почали чекати. Так ми сиділи досить довго. Я задивився на красивий у сутінках вечірній ліс і майже забув, чого сюди прийшов. Раптом я здригнувся від несподіванки. Зовсім недалеко почулось гучне басовите ревіння і луною покотилось у горах. Це був олень. Богданко взяв скло і спробував відповісти, але голос у нього був тоненький, і олень не наближався.

Аж ось здалека відповів справжній олень, і ревіння почало віддалятися.

Богданко дуже засоромився, що не вмів заревти по-справжньому. Дорогою додому я втішав його, запевняючи, що виходило непогано і що скоро він зовсім навчиться. А тимчасом, поки повернеться батько, ми з ним будемо ловити в гірській річці петругів, або полюватимемо на чорних карпатських білок.

Оленя я побачив трохи згодом, коли повернувся Богданків батько.

Ми сиділи на тій самій колоді, де й раніше з Богданком. Почувши ревіння, лісник відповів у лямпове скло.

Незабаром у кущах затріщали сухі гілки, і на галлявину поважною ходою вийшов олень. Він зупинився, прислухаючись і принюючись, та, не знаходячи супротивника, підняв голову і, закинувши важкі роги на спину, гучно заревів. Ми затаїли подих.

Раптом легенький вітрець повіяв з нашого боку, олень насторожився постояв трохи, роздимаючи ніздрі,

і, зрозумівши небезпеку, такою ж поважною ходою зник у кущах.

Я прожив у лісника довго, аж до зими, коли олені вже давно припинили бійки й почали скидати роги.

Богданків батько розповів мені, що одного разу він знайшов у горах два оленячі черепи. Їх роги так щільно зчепилися, що розтягнути їх було неможливо. Я уявив собі, з якою страшною силою вдарились олені рогами, як роги одного затиснули роги другого, і як олені, не маючи змоги розійтись, так і загинули з голоду.

А коли я від'їхав, Богданко подарував мені скинуті оленем роги, що він їх знайшов у лісі, а я йому — мисливського ножа.

Запитання і вправи:

1. Чого засоромився Богданко?
2. Як олень дізнався про людей, коли він їх не бачив?
3. Перечитайте це оповідання ще раз. Випишіть усі слова, яких ви не розумієте, і нехай учитель пояснить вам їх.

Максим Рильський

Білі мухи.

Білі мухи налетіли,
Все подвір'я стало біле.
Не злічити білих мух,
Що летять, неначе пух.

— Галю, Петрику, Кіндрате,
Годі, ледарі, вам спати! —
І побігли до санчат
Галя, Петрик і Кіндрат.

Всі з гори летять щодуху,
Щоб піймати білу муху.
А санчата ім усім
Змайстрував старий Максим.

Запитання і вправи:

1. Про які білі мухи говориться в цьому вірші? Як ще можна сказати замість щодуху?
2. Навчіться виразно читати цей вірш. Перепишіть його в зошити.

Наша Україна.

Є країна, що казкою сниться
На дорогах скитальських ночей,
І привабливим сонцем іскриться
У зіницях очей.

Є країна — одна одинока,
Що, як стяг, пламеніє в імлі
У степах, у пшениці високій,
І тополях — у кожному селі.

Є країна — зима в ній і спека
Чарівні, як і подих весни,
Та за нами далеко-далеко
Того краю міста і лани.

Є країна, що стогне роздерта
У крові — від села до села,
Для якої не шкода і вмерти,
Щоб у щасті вона розцвіла.

Є країна — чи знаєте всі ви? —
Що вогненно гримить бурюном,
Де колосяться райдужні ниви
І заводи гудуть над Дніпром.

Україною звать цю країну
І вона для нас більше, ніж рай,
Бо вітчизна то наша єдина,
Богом даний нам, рідний наш край.

Завдання і вправи:

1. Перепишіть цей вірш у зошити. Підкресліть слова, яких ви не розумієте і попросіть учителя, щоб він пояснив їх вам.
2. Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Наталя Забіла

Грудень.

Змерзлим грудням скрізь і всюди
вкрилось поле і шляхи.
— Це вже Грудень, — кажуть люди
і вдягають кожухи.

І дерева в білий іній
вбрались, як у кожущок.
Річка спить у кризі синій
і замовкнув спів пташок.

Хуртовина знов гуляє,
знову віє сніговій.
Грудень-місяць рік кінчає,
наступає рік Новий.

Названий батько.

Народня назка.

Зосталися три брати сиротами — ні батька, ні
неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати.
Ото й пішли вони всі втрьох найматися. Ідуть та й
думають: “Коли б натрапити на доброго хазяїна!” А
йде дід старий-старий, борода біла. Зустрів братів
та й питає:

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Найматися.

— Хіба у вас свого хазяйства нема?

— Нема, — кажуть. — Якби до доброго чоло-
віка в найми попасти, то ми б йому по правді роби-
ли, по ширості слухалися і за рідного батька його
мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре. Коли так, то будьте ви мені сини, а я
вам батько. Слухайтеся мене, то я з вас людей по-
роблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони та й пішли з тим дідом. Ідуть
темними лісами, широкими полями... Ідуть та йдуть,
коли бачать, аж стоїть така хатка, чепурна, біленька,

у вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина така гарна, що сама як квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та корови.

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати. Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай.

Ото вони тоді пішли сватати ту дівчину. Висватали, відгуляли весілля, і ото вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі — вже втрюх. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставочок, і дівчина хороша щось робить коло хати, — така працююча. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти, та ще щоб млин і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде.

Зараз вони пішли в ту хату, посватали дівчину, вже підстарший брат до тієї дівчини в прийми пристає. Відгуляли весілля, тоді й каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, та гляди — за правду ніколи не забувай.

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить з хати дуже гарна, як зірочка ясна, а бідна така, що лата на латі. То найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитися, то робили б ми, і хліб у нас був би, то не забули б ми і про убогих людей: і самі б їли, і людей наділяли б.

То дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде. Гляди ж тільки, правди не забувай.

Оженив і цього та й пішов собі по світу.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помуровував, червінці складає та тільки про те й думає, як би то йому тих червінців найбільше настигати, а щоб убогому чоловікові допомогти, то того й не згадує, — дуже скупий був.

Середній брат теж забагатів. Стали на його наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділяється, а як нема, то й так собі проживе.

Ото пішов дід-батько по світу... Пішов, а тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та з правдою не розминаються.

Приходить до найстаршого старцем убогим... Той ходить по двору... Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені шматок хліба.

А той каже:

— Ге, не такий старий. Схочеш, то заробиш, — я сам недавно на ноги зіп'явся.

А в його добра такого, що страх. Будинки муровані, стоги, стодоли, товару*) повні обори,**) комори добра повні, гроші. А шматка хліба не дав...

Пішов той дід. Одійшов так може з версту, став, оглянувся назад, на ту госпуду та на те добро, — так усе добро і запалало...

Пішов він тоді до середнього брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйствечко гарне. І сам він у млині сидить. От дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода, — каже, — я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких вештається.

Пішов дід... Одійшов трохи, оглянувся — так і обхопило той млин полум'ям.

Приходить дід до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика, тільки чистенька. Прийшов дідок та такий уже зробився обшарпаний, обідраний.

— Дайте, — каже, — хоч шматочок хліба.

То той чоловік:

— Ідїть, — каже, — дідусю, в хату, там вас нагодують.

Приходить він у хату; жінка як глянула на його, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, унесла одєжу, дала йому. Надїв він... Та як

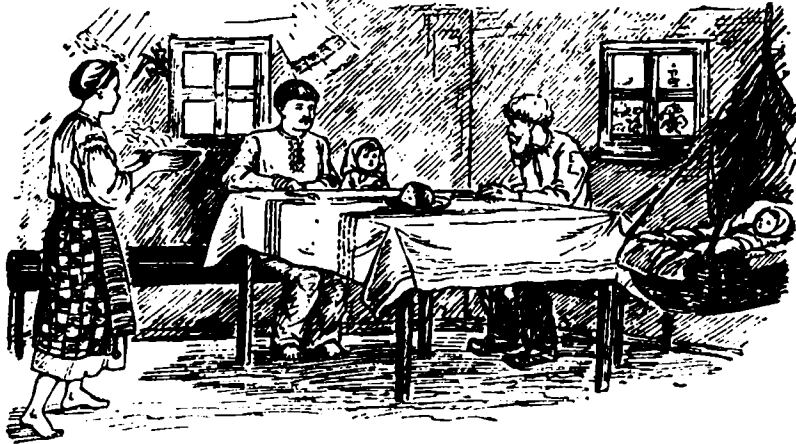
*) Товар — худоба.

**) Обора — хлів для рогатої худоби та овець.

надівав, вона глянула, аж у нього на грудях така рана велика, така страшна...

Посадила вона його за стіл, нагодувала, напоїла... А тоді чоловік питає:

— Скажіть мені, дідусю, а від чого це у вас рана на грудях?

— А це, — каже, — така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — каже жінка. — І немає на неї ніяких ліків?

— Є, — каже дід, — та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік:

— А чому ж не дати? Аби міг. Кажіть, які.

— Та такі, — каже дід: — як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату та все його добро згорить, то тоді взяти того попелу та й затоптати мені рану, то так і загоїться. Та хіба ж є така людина на світі, щоб те зробила?...

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

— А як, жінко, думаєш?

— Та так, — каже жінка, — що ми хату вдруге наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже другого життя не буде.

— Ну, коли так, — каже чоловік, — то винось дітей з хати.

Повиносили вони дітей, самі повиходили... Глянув чоловік на хату — жалко йому стало добра. А людини ще більше жалко. Узяв та й підпалив. Так ураз вона полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки усміхається.

— Бачу, — каже, — сину, що з вас трьох тільки ти сам не розминувся з правдою. Живи щасливо!

Тут одразу пізнав чоловік цей свого названого батька-діда. Кинувся до нього, аж його вже й нема, бо то не дід був, а Правда людська.

Запитання і вправи:

1. За що покарав названий батько старшого й середнього синів?
2. В чому виявилось правдиве життя молодшого сина?
3. Перекажіть казку своїми словами.

К. Перелісна

З и м а .

Ой, багато снігу,
Багато!
Прибралися дерева,
Мов у свято.
У садочку яблунька
І бузок
Одягли білесенький
Кожушок.
А сніжок все падає
Ізгори,
Запушує вулиці
І двори.
Ой, лети, легесенький,
Ой, лети!
У садочку кучугуру
Намети.
Кучугуру високою,
Як гора,
Щоб санчатами спускалась
Дітвора.

Михайло Коцюбинський

Ялинка.

I.

Настав Святий Вечір.

В Якимовій хаті кипіла робота. У печі тріщав вогонь та сичав борщ. Олена, мати Василькова, крутила голубці на вечерю. Василько сидів долі та мняв мак до куті. Василькові було літ дванадцять. Він був найстарший у сім'ї. Василько мняв мак і все поглядав то на двох сестричок, що бавилися з котом, то на батька, що сидів на полу схиливши голову.

“Чого батько журиться? — думав він. — Чи того, що нездужає, чи того, що нема грошей відібрати від шевця мамині чоботи?”

Рипнули двері. В хату увійшов якийсь чоловік.

— Добридень вам, — удався він до Якіма. — Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку? Пани послали знайти дітям ялинку на Святвечір; я вже другий день шукаю і не можу знайти гарної...

Яким мовчав.

— А що б ви дали? — спитав він переогодом.

— Та вже не будемо торгуватись... Кажіть ціну...
— Три карбованці дасте, — відповів Яким.
— Тату, — обізвався Василько тремтячим голосом,
— та ж то моя ялинка, ви її подарували мені ще тоді,
як мене похвалив учитель.

На блакитні очі в білявого Василька набігли сльози. Йому жаль стало зеленої стрункої ялинки, що одна звеселяла зимою садок. Батько глянув на сина. Василько замовк, прочитавши в тому погляді невимовний смуток.

— Добре, я дам три карбованці, — обізвався чоловік, — але мусите приставити ялинку сьогодні, бо пани ще хочуть прибирати її на вечір.

— А як її приставити, коли я слабкий, а хлопець малий ще? — сказав Яким.

Чоловік глянув на Василька.

— Не так-то вже й малий ваш хлопець... Та й недалеко їхати — годину. Завидна завезе, завидна й поверне...

Яким подумав і махнув рукою.

Чоловік дав завдаток, розказав, куди завезти ялинку, і пішов.

Яким трохи повеселішав: за три карбованці можна було відібрати від шевця жінчині чоботи. Хвалити Бога, Олена не ходитиме на свята в подраних чоботях.

Він одягся, узяв сокиру і подався в садок. За батьком побіг і Василько.

У саду лежав глибокий сніг. Якимові ноги, взуті в здорові чоботи, глибоко поринали в сніг і лишали за собою цілу низку ямок. Василько то стрибав у ті ямки, то розгортав ногами білий пухкий сніг. Чорні голі дерева стояли в снігу, настобурчившись замерзлими гілочками, і, наче мертві, не ворушились од вітру. Під деревами, на білому, як цукор, снігу, сіткою лягла тінь. Аж ось здалека глищею замаячила ялинка. Василько з батьком підійшли до ялинки.

Їм обом жаль стало молодого деревця. Струнке, зелене, веселе, воно маяло гілочками, наче раділо гостям... Яким підійшов ближче, замахнувся сокирою і вдарив по стовбуру. Ялинка затремтіла від низу до верхечка, наче злякалась несподіваного лиха, і кілька зелених глищів упало на сніг. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у пропасниці. Василькові здавалося, що

вона от-от застогне. Аж ось деревце похилилося, хруснуло і, підтяте, впало на сніг... Василько мало не плакав з жалю. Він бачив, як батько взяв ялинку за стовбур, закинув на плечі і поніс. Вершечок з ялинки волікся за батьком і лишав на снігу довгу, мов стежечка, смужку.

Василько глянув на свіжий пеньок, і дві сльозини скотились йому по щічках. Він не міг бачити того пенька, отого місця, де за хвилину перед цим стояла його ялинка, і почав нагортати снігу на пеньок. Незабаром з-під купи снігу не стало видно пенька.

— Васильку, го-ов! а йди сюди! — гукнув з подвір'я батько.

Василько побіг до батька.

— Лагодь, сину, сани, відвезеш ялинку. Та хапайся, сину, бо вже ген-ген з полудня, а треба вернутись завидна... Коли б ще снігу не було, — казав Яким, удивляючись у край неба, — наче хмара насувається. Не гайся, бо нерано...

II.

Повівав холодний вітрець. З краю неба насувалися білі, наче молочні, хмари. Разно бігли мишасті коненята. Дорога була слизька, і сани йшли в затоки. На обидва боки від дороги, скільки скинеш оком, розіслалось поле, вкрите снігом, мов білою скатеркою. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало зграями на сніг і знов здіймалося з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари й оповили небо. Сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок. Василько вйокнув на коней, і вони побігли підтюпцем, наближаючись до лісу, що чорною стіною стояв перед ними. До лісу якраз половина дороги. Ще півгодини треба було їхати лісом. Василько в'їхав у ліс. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер, ішов сніг... Мокрий сніг бив у лице Василькові, заліплював очі, налазив за комір... Мишасті коні зовсім побіліли, обліплені снігом. Василько загорнув руки в рукави, насунув на очі шапку і схилив голову, щоб трохи захиститись од холодного вітру та снігу. Він і не постеріг, що коні звернули з дороги й побігли праворуч. Враз сани пішли в затоки і вдарились у

горбик. Трісь! Щось тріснуло в саях, і Василько дав сторчака в сніг. Коні стали. Василько підвівся, обтріпуючись з снігу, підбіг до саней. Старі, трухляві кошики зламались, васаг лежав нарізно від санок. Василько обійшов навкруги саней, оглянув їх і мало не заплакав. Запобігти лихові не можна було. “Підож-ду, може, хто над’їде та дасть мені яку раду”, подумав він, поглядаючи на дорогу, котру раз-у-раз замітав сніг. Але в лісі було пусто. Тільки вітер гучав межі деревами та сипав сніг, закриваючи білою сіткою далечінь... Василько ступнув кілька кроків наперед і став, широко розкривши очі з переляку та несподі-ванки. Перед ним з’явився ярк, якого не повинно бути на його дорозі. Василько постеріг, що збився з дороги. Що тут робити? Хіба липити сани з ялинкою в лісі, а самому вертатися з кіньми додому? Василь-ко випріг коні, сів верхи і поїхав назад по дорозі.

В лісі посутеніло. Настав вечір. Василько їхав лі-сом, коні глибоко поринали в сніг і ледве-ледве пере-ступали з ноги на ногу Василько незабаром помітив, що він їде не дорогою, а так, лісом, навмання. Він став. “Треба конче знайти дорогу, — подумав Василь-ко. — Вернуся назад до саней і звідти поїду навпро-стець дорогою”. Він повернув коні і поїхав назад. Довго їхав Василько проти вітру та снігу, а саней не було. “Я десь узяв дуже соб, а треба трохи цабе*”, подумав він і повернув ліворуч.

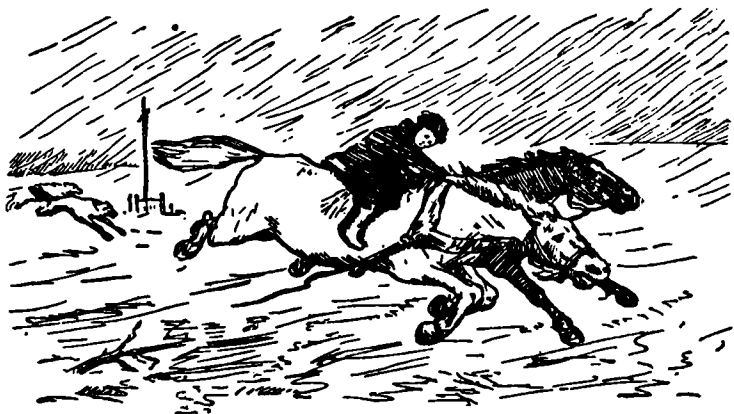
У лісі зовсім стемніло. На землі, у повітрі білів сніг та манячили цупкі, замерзлі стовбури дерев, закурє-них снігом.

Василько їхав, а саней не було. Коні, брѳохаючись по заметах та кучугурах, потомились і стали. Василь-ко заблудився. Йому було холодно і страшно. Він заплакав. Навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом, а Василькові згадалася тепла, світла батькова хата. Весело горить у хаті каганець. На столі стоїть кутя. Батько та дві сестрички сидять за столом, мати подає вечерю. Всі такі веселі, гомо-нять, радіють... Хлопці та дівчата приносять вечерю,

*) С о б — так говорять до коней та волів, коли треба, щоб вони повертали ліворуч. Ц а б е — щоб вони повертали пра-воруч.

поздоровляють з празником, питають про Василька... А може, не радість, не щастя гостює в хаті. Може, мати плаче, що нема з ними Василька; може, батько журиться та сумний-сумний сидить край столу і не їсть вечері. Ох, коли б виїхати з цього мертвого лісу, побачити дорогу, хату... Василько торкнув коней; коні знялися з місця і нешвидко побрели по глибокому снігу... Але що це? Василько виразно побачив свою хату. Йому видалось, що в маленьких вікнах блимнув огонь. Василько зрадів і повернув до хати. То був кущ, обсіпаний снігом, і здалека видався хатою. Василько і руки опустил. Що тут робити? Він глянув навкруги: здорові дуби стояли в лісі, мов страховища, і звідусюди, простягали до нього цупкі чорні гілки. Василькові здалося, що мерці, закутані білим покривалом, простягають до нього свої руки. Йому стало страшно. Враз — щось зірвало Василькові шапку з голови; холодний сніг посипавсь йому на голову... То гіллячка зачепила шапку та збила її в сніг. Тільки Василько наважився злізти з коня по шапку, як десь далеко почулось: а-у-у-у! і луною покотилося в лісі.

— А-у-у! — відгукнулося з другого боку і довго невгавало.

Василько похолов з остраху. Волосся полізло догори, серце перестало стукати в грудях. Думка про вовків промайнула в нього в голові. Він у нестямі погнав коней і зник поміж деревами.

Василько виїхав на узлісся. За лісом було поле.

На полі, край лісу, стояв хрест. Василько побачив хреста і зрадів. “Адже я на дорозі... Це дорога до села, де живе мій дядько... недалеко до села...” Василько виїхав на дорогу... Але що це за вогники блимають під лісом?... Що це чорне ворухнеться на снігу? Враз коні жажнулися і сіпнули вбік. “Вовки!” подумав Василько. Він щосили погнав коней і вхопився за гриву... Переляканий, без шапки, запорошений снігом, мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітрові. За ним, навздогінці, бігли два вовки, вигинаючи сірі хребти... А хуртовина вила, крутила снігом та замітала їх сліди...

III.

Вирядивши Василька, Яким легенько зідхнув; він продав ялинку за добрі гроші, а грошей було притьмом треба: треба було і чобіт жінці, треба було і на новий рік децю купити... Якимові трохи жаль стало Василька, що так любив тую ялинку. Та що вдієш, коли біда: ні в віщо вдягнутися, нічого й кусати...

Олена поралася коло печі, хапаючись, щоб устигти на пору з вечерею.

Ніхто не постеріг, що надворі ішов сніг.

Аж дівчатка, бавлячися під вікном, радісно крикнули:

— Сніжок! Сніжок! Пустіть нас, мамо, надвір.

Олена та Яким разом глянули у вікно.

— Ой, лишенько. Як той бідний Василько приб’ється додому в таку негоду! — скрикнула Олена.

Яким вийшов надвір. Небо заволокло сніговими хмарами, рвучкий вітер забивав дух. Яким стривожився. “Коли б ще яка біда не лучилась хлопцеві”, подумав він.

— Ну, що? — спитала Олена, коли він увійшов до хати.

— Завірюха... та, може вщухне... повинен би Василько надїхати.

А хуртовина не вщухала. Олена раз-у-раз заглядала в вікно, вибігала надвір і все зітхала та бідкалася.

Вже смерклося, а Василька не було.

Олена плакала. І нащо було посилати дитину проти ночі! Наче без тих трьох карбованців і не обійшлось

би? Що з тих грошей, коли через них можна позбутись найстаршої дитини? Олена мучилась і уявляла собі, як Василько збився з дороги, як напали на нього вовки, як вони розривають по шматочку її любу дитину... Серце її обливалося кров'ю, сльози заливали очі. Яким мовчав, але тривожився не менш від Олени. Він щохвилини виходив надвір, удивлявся у темряву, прислухавсь, як виє хуртовина, надаремне сподіваючись побачити Василька, почути його голос...

Люди вже давно вечеряли, а в Якимовій хаті і забули, який сьогодні день. Дівчатка поснули, дожидаючи вечері; старі сумували, і їжа не йшла їм на думку. Хлопець сусідів приніс вечерю. "Просили вас на вечерю батько й мати, і я вас прошу. Будьте здорові з Святим Вечором!" проказав він дзвінким голосом, подаючи мисчину в хустці. "А де ж Василько?" поспитав він переогодом. Олена заголосила. Господи! Всі люди радіють, весело, як Бог приказав, зустрічають велике свято. Тільки її побила лиха година, відірвала від неї любе дитя і кинула його в хуртовину на поталу вовкам-сіроманцям. Усю ніч сум літав по хаті, шарпав за серце бідних людей та не давав їм спати...

IV.

Вранці виплигло ясне сонечко на погідне небо оглянути, що зробила ніч з землею. Вітер стих, і чистий свіжий сніг сріблом сяяв під блакитним наметом неба. Земля наче вбралася на Різдво у білу сорочку.

Скоро розвиднілось. Яким пішов до сусідки прохати коней. Він мав їхати шукати Василька. Олена намагалася їхати з ним.

Весело рішили сани по снігу, весело бігли коні, хоч дорога була трохи забита. Та не весело було на серці в Якіма та Олени. Вони роздивлялись на всі боки, боячись побачити який слід Василька. Але всюди було рівно, біло; сніг блищав, аж очі боліли глянути на нього. Вони в'їхали в ліс. Олена пильно дивилась між дерева: їй все здавалося, що вона бачить то сани, то свитку Василькову, то кінські ноги...

— Коли б хоч їхав хто, — обізвався Яким, — розпитали б, чи не бачив чого в лісі.

Зустріли якогось селянина з однією конячкою. Яким розповів йому своє горе та почав розпитувати.

— Я бачив зламані сани, а на них ялинку, — сказав той. — Подавайтесь лісом управоруч.

— Ой, нема вже мого Василька, нема моєї дитини! — заголосила Олена. Той крик серця болісною луною розлігся в Якимовому серці.

Ще здалека заманячили на дорозі поламані сани, зазеленіла присипана снігом ялинка. Яким під'їхав до саней. Олена перша зіскочила й почала припадати до саней та тужити на весь ліс. Яким стояв, сумно схиливши голову. “Так, — думав він, — Василька з'їли вовки...” Браз щось під'їхало. Яким озирнувся і не хотів вірити своїм очам. Перед ним стояли його коні, а на саях сидів Петро, братів наймит.

— Ти звідки взявся тут? — скрикнув Яким.

— Та хазяїн послали мене по вапні сани. Ще й казали і цю ялинку відвезти до па́на... Василько обламався вчора, збився з дороги і ледве добився до нас уночі.

— То Василько живий?! — скрикнули разом Яким і Олена.

— Та вже ж живий... Оце недавно поїхали вдвох з нашим Омельком додому.

— Чи ти не брешеш?

— Хіба ж я пес — брехати! — образився Петро.

Зраділи бідолашні, що він живий.

Петро взяв ялинку на свої сани, а поламані сани примостили на Якимових. Яким вйокав на коней, поспішаючи додому.

Василько вже був дома. Яким та Олена плакали з радощів, обіймаючи Василька. “Ми вже думали, що не побачимо тебе”, казали вони.

А Василько весело щебетав, оповідаючи свої пригоди в лісі.

Запитання і вправи:

1. Розкажіть це оповідання за розділами.
2. Придумайте заголовок до кожного розділу.
3. Запам'ятайте ім'я та прізвище письменника, що написав це оповідання. Ніколи не забудьте його.

По всьому світу стала новина.

По всьому світу стала новина:
Діва Марія Сина родила:
Сіном притрусила, в яслах положила
Господнього Сина.

Діва Марія Бога просила:
“В що ж би я Сина свого сповила?”
Ти, Небесний Царю, пришли мені дари
Цього дому господарю.

Зійшли янголи з неба до землі,
Принесли дари Діві Марії:
Три свічки воскові ще й ризи шовкові
Ісусові Христові.

Наталя Забіла

Січень

День за днем, за тижнем тижні —
непомітно лине час.
Різні зміни дивовижні
відбуваються круг нас.
Подивись: з початку року
на землі лежать сніги.
Скрізь, куди сягає око, —
кучугури навкруги.
Вітер снігом б'є в обличчя,
засипає снігом дах.
І ведуть між себе січу
хуртовини у степах.
Хто в цю січу попадеться —
геть тікає ледь живий.
І по праву Січнем зветься
місяць перший, зимовий.

Святвечір.

I.

Уже й печі повитоплювали, почало вечорити. Але Тарас не пішов у хату, хоч і змерз: треба ще санчата полагодити, а то завтра вже не можна робити.

— Тарасе! — гукає мати в сінях.

— Чого, мамо?

— А йди лиш сюди!

— Ніколи, мамо, от санчата полагоджу — тоді.

— Йди, йди, голубе, треба! — каже мати, та так незвичайно каже, що Тарас зараз покинув санчата й пішов до матері.

— Ходімо, синку, кутю постановиш.

У Тараса й серце закалатолося. Та невже він становитиме кутю? Як же це він її становитиме? І весело йому, і страшно трохи. Він же ніколи навіть і не бачив, як становлять кутю. Завсіди брат становив, і жінки в той час нікого не пускають у хату.

Несміливо переступив Тарас хатній поріг, ніби в чужу хату йде. Та й справді хата наче не та, що завсіди: чиста та тиха-тиха. Хоч і смеркало вже, а в хаті ще видно. Просто дверей, на лаві, сидить Наталя, ласкаво дивиться на брата й стиха осміхається. Мати витира чистим рушником покуть, що й без того був чистий-пречистий.

— Ну, ходім, — каже мати.

Мовчки вийшли з хати, перейшли двір, підійшли до сіна:

— Набірай, синку, сіна з середини — нетертого, чистого.

Так само мовчки повернулися з сіном у хату.

— Клади сіно на покуті, — каже мати, — постели його гарненько.

Усе зробив.

— Бери ж тепер горшки.

На припічку рядом стоять два горшки: в однім кутя, у другім узвар. Обережно, наче дитинку малу, узяв Тарас один горщик, переніс на сіно, потім другий, постановив їх гарненько, поправив сіно. Нареш-

ті взяв з полиці миску з медом і теж постановив тут.
— Ну, тепер, синку, іди, коли хочеш, на вулицю.

II.

Тихо вийшов Тарас на вулицю. От і він становив кутю. Піти б сказати товаришам. Нехай знають, що він уже не якенебудь мале хлоп'я. Ні, не хочеться щось: і завтра можна сказати. Сів Тарас на рундуці. Сказати учительці, що я кутю становив? От, — подумає, — який великий хлопець Тарас, — і йому вже кутю дають становити...

— Тарасе, йди вечеряти! — гукає мати з хати. Уся сім'я вже зібралась і посідала за стіл. Якась незвичайна ота вечерея. Один раз на рік і буває така гарна. На столі багато пирогів з маком, капустою, з картоплею. Усе пісне, але смачне-смачне: борщ з карасиками, галушки з щукою, лин печений. Усі сидять такі веселі, але все якось тихо-тихо, бо свято близько, ніхто не заговорить голосно, не засміється. Батько усміхається, жартує з одним, з другим. Мати ласкаво-ласкаво озирає всіх, а найбільш дивиться на свого меншого, на Тарасика.

Аж ось і кутя на столі. Наталя приносить миску холодної води. Мати бере щільники з медом, кладе в миску, давить і мішає ложкою, потім виймає віск. Готова солодка сита. У ситу вона кладе кутю. Усі їдять, тихо, потрохи. Після куті на стіл становлять узвар. І узвар не проста страва, і її їдять поволі. Повечеряли.

III.

Але Тарасові ще одне велике діло: він повинен нести кутю бабусі.

— Треба причепуритись, синку, — каже мати й пов'язує йому стьожку на вишиваний комір білої сорочки. — Ну, біжи!

Миска куті, узвару й пирогів уже зав'язана в білий настільник. Тарас виходить на вулицю. Темно, треба йти обережно, щоб не побити миски. От хтось іде назустріч, а хто — не роздивився.

— Хто такий? — гукає Тарас.

— Це я, — чується знайомий голос Тарасового товариша, — дядькові кутю несучу.

— А я бабусі, — каже Тарас, і розходяться без розмови, без жартів. Не до того.

От Тарас уже й повернувся. Усі вже сплять, тільки мати дожидає його. Усе поприбирано, ніде в хаті ні покаляного горщика, ні миски немитої, нічого зайвого; на долівці ані соломинки.

Ліг Тарас, але заснув не відразу. Він бачив, як мати ще раз вимела хату, потім засвітила нову воскову свічку. От уже й мати лягла.

Крізь сон думає Тарас: “Гарно було сьогодні, а завтра — завтра ще краще буде”.

Запитання і вправи:

1. Перечитайте це оповідання ще раз — кожен сам собі.
2. Знайдіть слова з акалатолося та поволі. А як ще можна сказати замість цих слів?
3. Як треба розуміти слова чистий - пречистий? Зверніть увагу, як вони написані — чим об’єднані. Створіть такі самі форми від слів: гарний, білий, червоний, довгий. Напишіть їх у своїх зошитах.
4. Що таке узвар? В Україні кутю їдять з медом та з узваром. З маком їли кутю бідні люди, які не мали меду й узвару. З чим їсте кутю ви?
5. Розкажіть це оповідання своїми словами. Придумайте заголовки до кожного розділу цього оповідання.

Ніна Калюжна

Добривечір!

Добрий вечір вам у дім,
Добрий вечір вам усім!
Всіх вітаєм, прославляєм,
З нашим святом золотим.

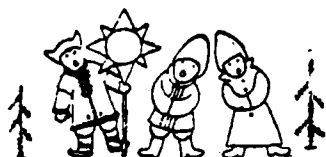
Срібна зірка промениста
Сяє кожному із нас —
Хай же серце буде чисте
В цей святый різдвяний час.

Це до нас упала з неба,
Срібна зірка різдвяна,
Щоб у нас засяла в серці
Радість тиха і ясна.

І кого вона торкнеться,
Той весь серцем розцвіте,
І для того усміхнеться
З неба сонце золоте.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

О. Веретенченко

Нумо, таточку!

Осінь скрізь над рідним краєм
Прощуміла урожаєм —
Стомлена земля стара
Взимку сили набира:
Тихо горнеться до ніг,
Падає летучий сніг.

Хлопчик тягне ґринджолята,
Умовляє свого тата:
— Нумо, таточку, сідай,
Повезу тебе у гай,
А не сядеш — на біду —
Я заплачу та й піду!

Але тато, мов не чує,
Сина радісно цілує,
На ґринджоли посадив
І полинув до горбів,
І полинув із гори —
Аж хитнулись явори!

А на усмішці дитинки
Тануть зоряні сніжинки...

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.

Щедрівка.

А в полі, полі,
Сам Господь ходив,
Сам Господь ходив,
Зерно розносив.
Діва Марія
Бога просила:
“Уроди, Боже,
Жито, пшеницю,
Жито, пшеницю,
Всяку пашницю.”

Сію, вію, посіваю,
З Новим Роком вас вітаю.
Будьте здорові з Новим Роком,
Та з Василем,
Дай, Боже!

Завдання:

Перепишіть цю щедрівку в свої зошити. Вивчіть її напам'ять.

Голодна або водяна кутя.

Голодна вечеря.

Перед Водохрещами в Україні справляють другий Святвечір. Звуть його ще голодна кутя. Голодною кутею цей Святвечір зветься тому, що в цей день дуже строгий піст.

Після полудня в церкві святять воду. До того часу, поки посвящать воду, ніхто не їсть і не п'є нічого. Навіть води не п'ють. Випивши святої води, можна вже й перекусити трошки.

Увечері йдуть усі до церкви на вечірню та всенічну. Повернувшись з церкви, сідають за Святу вечерю. На цю вечерю готують кутю та узвар, варять вареники, голубці та всякі інші страви. Усі страви готують з рослинних продуктів. Риби в цей день не їдять також — на цей день визначено дуже строгий піст.

У цей вечір “проганяють кутю”. Дівчата та хлопці по вечері виходять на вулицю, б'ють паліччам об

тини, здійсмають галас, сміх, грають у сніжки, бори-
каються. Це — останній день радісних різдвяних
свят і його проводять весело.

У деяких місцевостях у цей вечір щедрують.

Запитання:

1. Чого другий Святвечір зветься голодною кутею?
2. Що роблять по першій Святій Вечері (різдвяній), а
що по другій (водяній)?

О. Кобець

К р у т и .

Не цвіли ще яблуні духмяні,
Не пишались вишнями сади,
Як рушали юнаки-кияни
Боронити села і хати.

Триста їх, як цвіт ясний, весняний,
В снігових заметах полягло;
В їх серцях одно палке бажання
В лютий холод полум'ям цвіло:

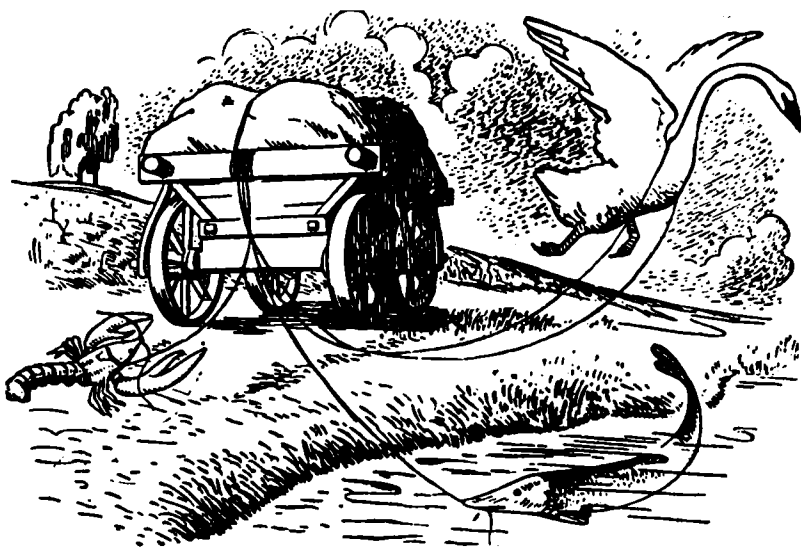
Захистити Матір-Україну
Від навали п'яних москалів...
Триста їх спинили орд лявину
На порозі рідної землі.

Гордо, мужньо бились з хижакими,
Поки впав останній з юнаків...
Слава їх пережила роками,
И буде жити тисячі віків!

Крути, Крути! Вас нам не забути:
У мільйонах українських серць
Ще тисячоліття буде пломеніти
Ваш славетний, героїчний герць!

Завдання і вправи:

1. Як ще можна сказати замість д у х м я н и й? (Паху-
чий, запашний).
2. Перечитайте цей вірш ще раз. Знайдіть з чим порів-
нює автор триста київських юнаків, що полягли під Крутами?
3. Знайдіть слово м і л ь й о н а х. Запам'ятайте, як воно
написане. Напишіть кілька разів слово м і л ь й о н.
4. Перепишіть цей вірш у зошити, вивчіть його напам'ять.

Л. Глібов

Лебідь, шука й рак.

Байка.

У товаристві лад — усяк тому радіє:
дурне безладдя лихо діє,
і діло, як на гріх,
не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука
приставить хуру узялись.
От троє разом запряглись,
смикнули — катма ходу...

Що за морока! Що робить?
А й невеличка, бачся штука, —
так Лебідь рветься підлетить,
Рак упирається, а Щука тягне в воду.

Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
та тільки хура й досі там.

Запитання і вправи:

1. Що треба було зробити, щоб зрушити хуру з місця?
2. Чи буває таке й між людьми?
3. Навчіться виразно читати цю байку.

Лютий.

Другий місяць зветься Лютий.
А лютує він тому,
що на світі довго бути
не доводиться йому.

Хоче Лютий, щоб на світі
панувала вік зима.
Та поволі сонце гріти
починає крадькома.

Довші дні, коротші ночі.
Гульк — уже й струмок тече!
Лютий враз як зарежоче,
знов морозом прищече,

та як здійме враз хуртечу,
як засипле снігом дах.
Люди добре топлять печі,
щоб не змерзнути в хатах.

Та здаля вже крок по кроку
йде весна — веселий час.
І, розгніваний, до строку
Лютий геть тіка від нас.

Асканія нова.

В Україні є величезний заповідник Асканія Нова. Заповідник — це земля, на якій не рубують лісу, нічого не садять, не орють і не сіють. Земля тут завжди лежить незайманою. На ній ростуть тільки такі рослини, які там насіялись самі.

В Асканії Новій зберігають незайманий український степ. Тут у неозорому*) степу живуть зовсім незвичайні тварини: зебри, ламы, зубри, антилопи, найбільші в світі птахи — страуси. Всі ці тварини походять з Африки, Азії, Австралії та Америки.

Вони живуть тут давно і вже звикли до своєї нової батьківщини.

Українські вчені розводять в Асканії Новій нові породи тварин. Вони привчають нових чужих тварин

і птахів до українських умов, приручають диких тварин. Вчені розводять тут великих і гарних корів, які дають багато молока, великих асканійських свиней, які дають силу-силенну сала та м'яса. Українські вчені вивели нову породу асканійських овець. Асканійська вівця втричі важча від звичайної. Ця вівця дає за рік понад 30 фунтів вовни. Це значить, що з одної вівці за рік можна пошити три вбрання.

В українському степу багато сонця, але мало води. Тому в степах не росте ліс. У степу росте тільки трава. Українські вчені в частину Асканії Новій провели воду. Воду тут добували з глибоких колодязів і нею поливали степ. На поливній землі вчені насадили гарні ліси, поробили ставки. На цих ставках є багато водоплавної птиці: качки, гуси, лебеді та інші.

Тепер через Асканію Нову пройде канал від Дніпра. Дніпрова вода напуватиме асканійські степи і тих чудових тварин, які живуть у них.

Асканія Нова розташована на півдні України — за 20-25 миль на північ від Перекопу в Криму.

*) — Неозорій — той, що його не можна обняти людським оком, інакше безмежний.

Завдання і вправи:

1. Де розташована Асканія Нова?
2. Відки завезли тварин в Асканію Нову?
3. Що роблять вчені в Асканії Новій?
4. Знайдіть на мапі України Асканію Нову.

Страус.

У гарячих степах Африки живе найбільший птах — страус. Він вищий за найвищу людину і досягає трьох метрів заввишки, а важить близько 160 фунтів. Літати він не може.

До того ж крила в нього короткі, а ноги довгі, міцні. Він бігає наче добрий кінь. Приручених страусів запрягають навіть у возики і їздять ними. Страуси

дуже ненажерливі, проте вони можуть прожити без води та їжі кілька днів. Їдять страуси різні рослини і дрібних тварин.

Страусові яйця такі завбільшки, як дитяча голова, — з одного такого яйця можна зробити яєшню на десять осіб.

Своє гніздо страус робить просто в землі, вириваючи ногами й дзьобом неглибоку ямку. Страусенят найчастіше висиджує страус, а страусиха сидить на яйцях тільки тоді, коли страус п'є та їсть. Коли буває дуже гаряче, страус зариває яйця в гарячий пісок, і сонце само виводить страусенят. А страус тільки стереже їх або в холодні ночі сідає на них, щоб не прохололи.

Страус — дуже дбайливий батько. Він не кидає свого гнізда навіть тоді, коли йому загрожує смерть.

Якось страусове гніздо стало затоплювати. Страус і не подумав кинути гнізда. Вода все прибувала. З води вже стирчала сама страусова голова. А він усе сидів на яйцях, захищаючи їх своїм тілом, та шипів і тріщав на воду, щоб залякати її.

Страусів стали тепер уже приручати.

З Африки страусів привезли в Україну.

У нас в Україні страусів розводять в Асканії-Новій,
у південних українських степах.

Запитання:

1. Який завбільшки страус?
2. Що він їсть?
3. Чи вміє літати страус?
4. Чи добрий батько страус?
5. Чи можна приручити страуса?
6. Де є страуси в Україні?

М. Познанська

З е б у.

Подивіться: тут, малята,
Зебу — бик стоїть горбатий.

Він із Індії прибув,
Та про те уже й забув:

Зараз цей індійський бик
Жить в степу у нашім звик.

Добре тут йому живеться,
І хороший він, — не б'ється!

Р. Завадович

Шевченко на чужині.

Московська гордая цариця
Прелюта, злюща, мов вовчиця,
Народ в кріпацтво запрягла,
У раї пекло завела
І з українського села
Дідів батьків, дітей-маляток
Забравши радість їх і статок,
На муки, сльози повела.

Боліло серце у Пророка
За Україну за свою,
І він перо підняв високо,
Мов меч освячений в бою:
“Боротись буду до загину

За нарід свій, за Україну,
Клянусь покласти кривді край —
Мені, Ти, Боже, помагай!”

У Петербурзі, на чужині,
В глухій далекій стороні
Сидів Тарас в своїй хатині,
Писав поеми вогняні.
А перед ним, немов у сні
Цвіли майбутнього картини
Його святої України.
Веселі, радісні, ясні.

Завдання і вправи:

1. Що зробила московська цариця в Україні?
 2. Що обіцяв зробити Шевченко для України?
 3. Як можна ще сказати замість *статок*?
- Слова для довідок: маєток, майно, добро, набуток.
4. Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Гнат Хоткевич

Шевченкове дитинство.

Великий пан був Василь Васильович Енгельгардт. Багато в нього було маєтків, сіл, хуторів, а в тих селах багато сот і тисяч кріпаків.*) В одному з тих сіл на Київщині жив кріпак Григорій Шевченко із жінкою Катериною, невеличкою дочкою Катрею та ще меншим сином Микитою.

Важко жилося цьому Григорієві, зрештою як і всім кріпакам взагалі. Бідність долягала, а тяжка панщина не дозволяла подолати ту нужду. Тому то, коли народилася у Григорія третя дитина, не принесла вона особливої радості. Назвали її Тарасом.

Народився він саме перед початком весняних робіт. Мати його й загалом не була сильного здоров'я, а тепер, на тяжкій роботі, і зовсім підупала. Ніколи й дитини доглянути. Забіжить на хвилинку, погодує

*) Кріпаки — селяни, що працювали на панів дарма. Пан міг кріпака продавати, як худобу, або навіть і вбити його. Кріпацтво завели в Україні польські та російські пани.

й знову біжить на панщину. Крикне на ходу:

— Катре! Доглядай дитини!

А Катря сама така, що її ще доглядати треба. Дитина плаче — що Катря з нею зробить? Нажує хліба, зробить з ганчірочки пипку і запхає в рот. Або нажує буряка й дає з свого рота як голуб'яті. Як воно від того всього не вмерло — хто й зна?...

А настало літо — ще тяжче матері з дитиною. Бере з собою немовля на поле, примістить там денебудь, а сама жне чи там в'яже. Дитя прокинеться, кричить аж захрипне, а мати не сміє підійти, бо лановий*) близько і водно кричить:

— Ану, баби-баби-баби-баби! Поверта-йсь! — ляскає пугою.

От, у яких умовах ріс малий Тарасик. І все ж виріс, передибав ті тяжкі часи.

Вже він величенький. Говорить добре, — тільки "р" не вимовляє. Дід Іван, батько Григоріїв, дуже любить онука і все умисне вигидає щонебудь де багато "р".

— Ану, Тарасику, скажи:

Прилетіли журавлі,
Примостились край ріллі,
Закричали — "тра-ра-рі!"

А Тарасик перейме зразу й починає:

П'илетіли жу'авлі,
П'имостились к'ай 'ілли,
Зак'ичали "т'а-'а-'і!"

А дід сміється.

Став підростати Тарасик. Та такий цікавий до всього. Усе розпитує — а то до чого, а то до чого? Матері ніколи з ними возитися, тож він іде до Катрі. А Катря сама нічого не знає.

— Катре, а що таке сонце?

— Це вогнище таке велике.

— А хто його розпалює?

— А розпалює його дід.

— А де ж він дрова бере?

*) Л а н о в и й — доглядач над кріпаками на панському лану (полі).

— Там десь уже бере...

Тарасові цього мало. Він незадоволений.

— А що таке зірки?

— Це свічечки. А держать їх янголи. А ті янголи сидять на небесних сходах.

Це так Катря каже. А мати кажуть, що це душі померлих людей праведних та благочестивих. Кому ж вірити?

Про небо казали, що воно тверде й велике. А щоб не впало на землю, то підпирають його залізні стовпи.

Це зацікавило Тараса настільки, що він вирішив перевірити — піти до тих залізних стовпів.

Вийшов із села, пішов полем. Уже довго йде — а стовпів нема. Самі поля й поля.

Он могила. Як зійти на неї — мабуть уже й стовпи видно.

Побіг до могили, вийшов на неї, глянув... І туди село — і туди село. І там садки — і там садки. А стовпів нема.

Що ж його робити далі? Чи йти стовпів шукати, чи вертатися додому?

Поглянув на сонце — а воно вже скоро заїде. Ні, думає собі Тарасик. Сьогодні мабуть уже пізно. А от завтра Катря пожене корову до череди — і я піду з нею.

Скотився з могили й подався додому.

Тихо в полі. Заходить сонце і від кожної стеблини простягаються довгі тіні. Ніщо не звучить на безкраїх ланах. І в тій тиші благовісній іде дитина польовою дорогою. Перебирає малими ноженятами, ляпають підшовки по м'якій куряві.

Он показалася чумацька валка. Поскрипують навантажені мажі. Біля переднього воза йде старий сивоусий чумака. Стюбає батогом головки будяків. Дивиться, що вже й вечір скоро, а полем дибає дитя мале.

— Ей, хлопче!

Тарасик підняв очі. Над ним схилилося вусате лице.

— А куди це ти, парубче, мандруєш?

— Додому.

— А де ж твій дім, небораче?

— У Кирилівці.

— А-а... Так чого ж ти йдеш на Моринці?

— Я не на Моринці йду, а в Кирилівку.

— Ну, як на Кирилівку, то сідай, товаришу, на мою мажу, — ми підвеземо тебе трохи.

Підняв хлопця, посадив на скриньку, ще й батога в руки дав. Тарасик зовсім щасливий. Хвиськає батогом, покрикує на волів: “А гей соб, мої половії...”

Підїхали до села. Тарасик заплескав у долоні.

— А он наша хата! А он наша хата!

— А коли бачиш свою хату, то йди собі з Богом.

Зняв хлопця, поставив на землю. Побіг Тарасик.

Підбіг до свого перелазу, став відпочити — біг бо дуже.

Дивиться — і сім'я вечеря коло хати . . . вечірня зіронька встає... На шпориші*) мати поставила маленький столик і всі сидять. Тільки Катря стоїть оподаль і журиться, підперши щоку рукою.

Тарасик висунув голову з-за перелазу.

— А осьдечки і я! Ку-ку!...

Катря скрикнула й сплеснула в долоні.

— Прийшов!... Прийшов!... Прийшов!...

Кинулася до Тараса, підхопила на руки, а сама й говорити не може від радощів. Посадила на траву, дає йому їсти.

— Їж, Тарасуню!... Їж на здоров'ячко.

А Тарасик не може їсти. Він тільки тепер зрозумів, як безмежно дорогі йому і батько й мати, і Катря, хата оця, Рябко. Сльози застелили йому очі...

*) Шпориш — м'який темно-зелений бур'ян. Ростає на твердих місцях, на сонці — понад дорогами, по дворах. Ростає не вгору, а стелеться по землі. На ньому гарно сидіти й ходити босими ногами.

Завдання і вправи:

1. Перечитайте це оповідання ще раз — кожен для себе.
2. Випишіть у зошити всі слова, яких ви не розумієте, і нехай учитель пояснить вам їх.
3. Розкажіть це оповідання своїми словами. Запам'ятайте, хто його написав.

Березень.

Тут надходить третій місяць,
той, що Березнем зовуть.
Ще з-під стріх бурульки висять
і поволі розтають.

Та весна вже зовсім близько,
скрізь біжать, дзвенять струмки
і на гіллі, на берізках
наливаються бруньки.

І тоді берізки білі
березневі бачать сни
й прокидаються зраділі,
що діждалися весни.

А. Л-кий

Щаслива зустріч.

Ніде ще не почував себе Тарас таким самотнім, як тут, у чужій московській столиці. Нераз здавалося йому, що Петербург придавлює його своїми густими мряками та високими, сірими будівлями. Тужив він за синім небом там — у далекій, любій Україні, за садочками біля біленьких хаток, тужив за своєю червоною калиною. Та часами зупинявся він, мов зачарований, перед гарними палатами та перед статуями в Літньому саду і забував, що йде на роботу. Пильно вдивлявся він у ці різьби, немов бажав затишити кожнісіньку їх риску.

І ось він знову в Літньому саду. Увечері нікого довкруги нема. Усі статуї вночі здавалися зовсім іншими, як удень. Тарас добув шматок паперу й узявся малювати одну статую.

Заглибився в роботу та й не завважив, як до нього підійшов якийсь молодий чоловік. Аж почув голос:

— А що ти, хлопче, робиш?

Тарас стрепенувся і швидко сховав свій малюнок за пазуху.

— Я? Нічого не роблю. Я йду на роботу...

Та за хвилину, глянувши на привітне лице незнайомого, додав:

— Я малював.

— Покажи, що ти малював? — попросив незнайомий.

Несміливо добув Тарас з-за пазухи свій малюнок. Незнайомий поглянув і привітно усміхнувся.

— Гарно, дуже гарно, — сказав він. — А часто ти заходиш сюди малювати?

— Коли близько від місця праці, то часто, а коли далеко, то під неділю.

— Ти вчишся малювати?

— Так, у маляра Ширяєва. Але то так, і вчуся і не вчуся. Ширяєв посилав мене малювати паркани, а часом малювати стіни в покоях, — додав сумно.

— А відкіля ти? — спитався ще незнайомий.

— Я з Вільшаної, — відповів Тарас.

— З Вільшаної? З України? — вигукнув радісно незнайомий. — То ми земляки!

Тепер і Тарас утішився.

— Прийди до мене в неділю! Ось тобі моя адреса. Питатимеш за малярем Іваном Сошенком.

Така була зустріч Шевченка з Сошенком. А вже після другого й третього побачення Сошенко немов приїхав до Шевченка, полюбив його, як рідного брата.

Ця зустріч з Сошенком, українським малярем, вирішила про дальшу долю Шевченкову. Сошенко щиро клопотався нещасним земляком, кріпацьким сином. Познайомив його зі своїм учителем Брюловим, а цей з іншими визначними людьми. Усі вони всіми силами старалися, щоб талановитий юнак міг учитися в Петербурзькій малярській академії. Перш усього подбали про гроші на викуп Шевченка з кріпацтва, бо кріпаків не допускали до вищих шкіл. Щоб роздобути гроші, Брюлов намалював портрет славного тоді поета Жуковського і продав його. За ці гроші купили Тарасові волю. Тепер уже міг він учитися в академії та стати мистцем-малярем.

Завдання і вправи:

1. Чого ходив Тарас Шевченко в Літній сад?
2. Кого він там зустрів?
3. Що зробив маляр Сошенко для Шевченка?
4. Перекажіть це оповідання своїми словами.

Т. Шевченко

Холоне серце...

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа молити.
Свою Україну любить,
Любить її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа молити...

Розпадеться домовина.
А з-під неї встане Україна
І розвіє тьму неволі...
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти...

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Багатства України.

I.

Україна дуже велика й багата країна. Це одна з найбільших держав Європи.

Об українські землі б'ються хвилі двох морів: Чорного та Озівського, а частково й Каспійського. Україна має дуже лагідне підсоння. В Україні не буває великих холодів і великих спек. Це робить Україну дуже вигідною для життя людей.

Найбільші холоди бувають на півночі: коло міст Харків та Чернігів, а також на вершинах Карпат. Найтепліші частини України розташовані на берегах Чорного та Озівського морів. На самому півдні розташована Кримська область. На півдні Криму зими зовсім нема: там ростуть вічнозелені дерева, там навіть у найхолоднішому місяці року — у січні — можна обпалюватись на сонці.

II.

Україна дуже багатий край. Найбільше багатство України — її люди. Український нарід дуже гарний, чесний, сильний, здібний та трудолюбивий.

Україна має дуже врожайну землю. Більша її частина вкрита чорноземом, на якому ростуть усі рослини, які потрібні для людини. На українській землі ростуть усі хлібні рослини: пшениця, жито, ячмінь, овес, просо, гречка, кукурудза. Із зерна цих рослин мелють муку та деруть крупи.

Сіють також багато соняшника та інших олійних рослин, із зерна яких б'ють олію. Ростуть в Україні й бавовна, льон, конопілі, кунжут та інші волокняні рослини. З цих рослин прядуть нитки, а тоді тчуть тканини на виготовлення одягу, мішків тощо. З зерна цих рослин б'ють олію для харчування та для всяких технічних виробів.

Дуже гарно росте в Україні цукровий буряк, з якого виробляють багато цукру. Росте й виноград, з якого роблять вино та родзинки, а також їдять свіжим.

Майже по всій Україні росте тютюн. Особливо гарно росте дорогий тютюн у Криму та на Кубанщині. Тут виробляють найдорожчі тютюни, які вивозять в інші країни.

В Україні розводять також багато худоби та домашньої птиці.

III.

У надрах української землі є багато корисних копалин. В Україні є багато кам'яного вугілля, залізної руди, нафти, солі, мангану, дорогого будівельного каменю та інших корисних копалин.

Уже давно побудовано в Україні великі фабрики та заводи. На тих заводах і фабриках виробляють усякі машини та потрібні людям речі. В Україні виробляють трактори, комбайни, сівалки, паротяги, літаки, кораблі, танки та іншу зброю.

Виробляють в Україні всі речі й машини, які потрібні людині. Нема такої речі в світі, якої б не виробляли в Україні.

На українських ріках побудовані електростанції, які силою води виробляють електричний струм. Елек-

тричний струм використовують на працю машин у фабриках та заводах, ним рухають поїзди, освічують хати в містах та селах.

В українських ріках та морях є багато риби. Найбільші українські ріки: Дніпро, Дністер, Прут, Прип'ять, Десна, Дінець, Кубань. На ріках плавають великі пароплави й малі човни.

IV.

Люди в Україні живуть по селах і містах. В Україні багато великих і гарних міст. Найбільші й найкращі міста: Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Львів, Миколаїв, Сталіне, Макіївка, Ворошиловград.

Українська держава тепер залежить від Росії. Росіяни не дають українцям вибрати свій уряд. Росія хоче користати з українського добра, вона хоче, щоб українці робили на Росію. Більшу частину того, що виробляють в Україні, вивозять у Росію. Українці мало користають з свого добра і своєї праці.

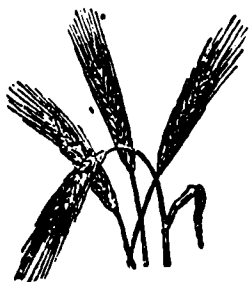
Та кінець російському пануванню вже надходить. Безбожні російські комуністи скоро не будуть настановляти нам уряд. Тоді українці користатимуть з своєї праці самі. Україна тоді стане найбагатшою державою світу.

Запитання і вправи:

1. Знайдіть на мапі українські моря. Напишіть їх назви в своїх зошитах.
2. Напишіть у зошитах назви рослин, що їх сіють і садять в Україні.
3. Напишіть у зошитах, що добувають з надр української землі.
4. Напишіть у зошитах, що виробляють на українських фабриках та заводах.
5. Знайдіть на мапі і переписіть у зошити назви українських рік.
6. Знайдіть на мапі більші українські міста. Переписіть їх назви у свої зошити.
7. Що треба зробити, щоб добре було жити в Україні?

Що вирощують в Україні?

жyto,

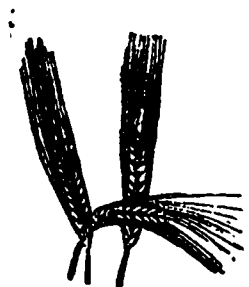
пшеницю,

гречку,

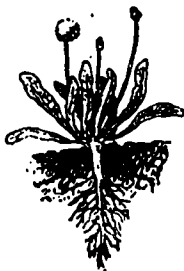
овес,

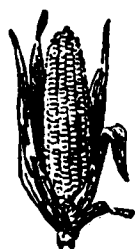
ячмінь,

просо,

коноплі,

кукурудзу,

тютюн,

коноплі,

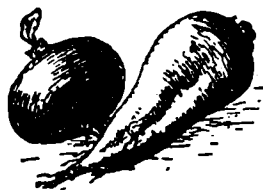
бавовну,

соняшник.

картоплю,

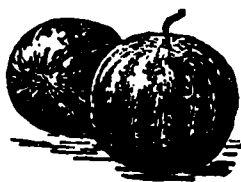
буряки,

огірки,

гарбузи,

кавуни,

дині,

мак,

горох,

моркву,

квасолу.

смородину,

виноград,

малину,

порічки,

кизил,

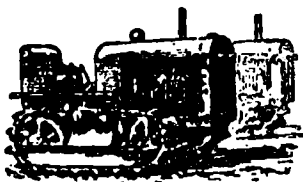

абрикоси,

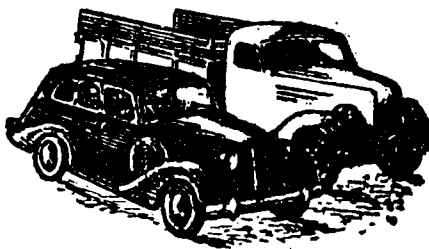

агрус.

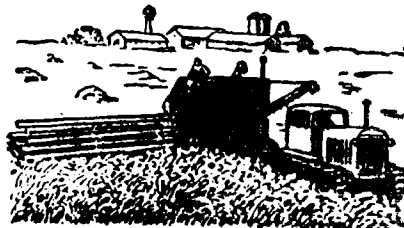
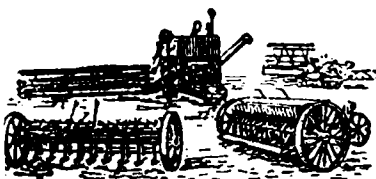
Що виробляють в Україні?

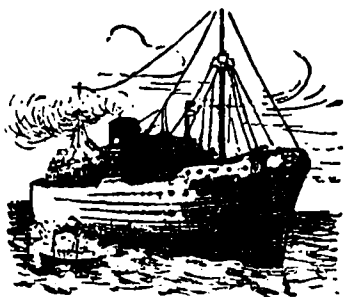
трактори,

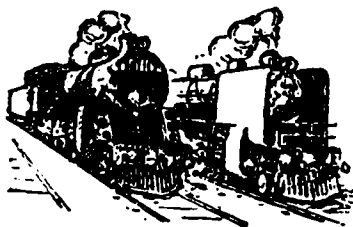
автомобілі,

сільськогосподарські машини,

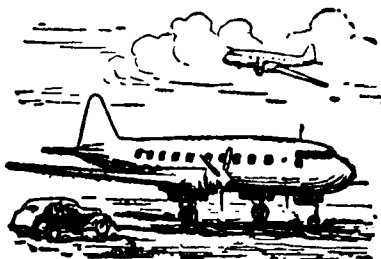
пароплави,

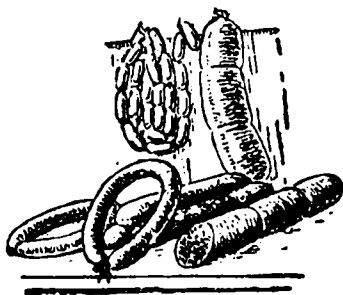
паровози,

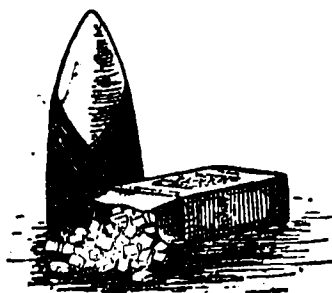
танки,

літаки,

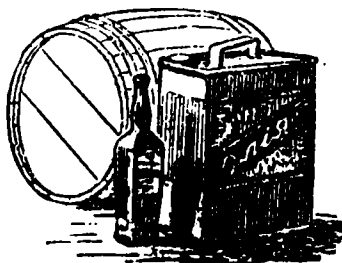
ковбаси,

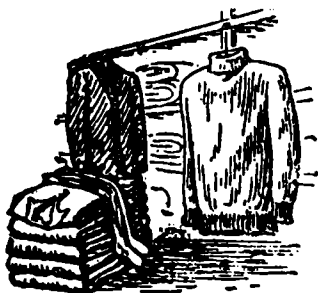
цукор,

консерви,

олію,

одяг,

взуття,

посуд

Максим Рильський

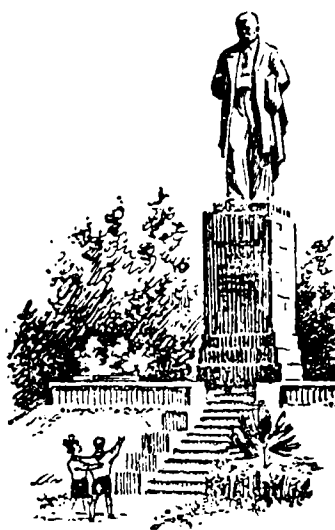
Шевченко.

Всі його ми батьком зємо,
Так від роду і до роду:
Кожний вірш свій і поему
Він присвячував народу.

Він любив усе прекрасне
Все ненавидів потворне, —
І його ім'я — незгасне,
Світлий образ — неповторний.

Чисту матір і дитину
Він прославив серцем чистим,
Всю осяяв Україну
Поглядом він променистим.

Ось чому в сім'ї великій,
У цвіту садів прекрасних
Буде жити він вовіки,
Як безсмертний наш сучасник.

Г а м а л і я

Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Зібрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой, приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару.*)
Сидять брати-запорожці,
Дожидають кари.
Ой, як крикнув Гамалія:
“Брати! будем жити, —
Будем жити, вино пити,
Яничара**) бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!”
Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
“Слава тобі, Гамалію,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!”

*) Скутара — турецьке місто.

**) Яничар — християнин, якого турки взяли в полон дитиною і виховали на турка.

Завдання:

Перепишіть цей вірш у зошити. Вивчіть його напам'ять.
Запам'ятайте, хто його написав.

Петро Волиняк

Золотоверхий Київ.

1. Заснування Києва.

Христові учні (апостоли) розійшлися по всьому світі, щоб усім народам проповідувати слово Боже. Пішов у світ і св. апостол Андрій Первозваний. Первозваним він звався тому, що Христос його першого покликав за свого учня.

І прийшов апостол Андрій з своїми учнями в Україну. Піднявся вгору по Дніпру, аж до того місця, де були високі гарні гори, вкриті розкішними лісами.

Зійшов Андрій на найвищу гору над Дніпром, поставив на ній хреста і сказав:

— І засяє на цих горах благодать (ласка) Божа. Збудується тут місто велике, і з міста цього піде слово Боже у всі краї.

Так заснувався Київ. Першим будівничим Києва був св. апостол Андрій Первозваний, який закопав першого хреста на київській горі.

І розбудували Київ на всіх горах. Став він великим і славним містом. Збудовано в Києві багато церков та монастирів. А бані на тих церквах та монастирях усі позолочені. Коли дивитися здалеку, то здається, що Київ покритий золотою шапкою. То люди й прозвали його золотоверхим.

2. Відки походить назва Київ.

Давно, давно колись князювали в Києві три брати: Кий, Щек і Хорив. І ще була в них сестра — Либедь.

Коли вони повмирали, то старшого брата — Кия — поховали на найвищій горі, де тепер Боричів узвіз. Середущого брата — Щека — поховали на горі, що й дотепер зветься Щекавиця. Наймолодшого князя — Хорива, поховали на горі, що зветься Хорєвиця.

Від імені старшого брата і походить назва Київ.

А на честь сестри їх названо річку в Києві, яка й досі зветься Либедь. Либедь колись була велика й повновода ріка. На ній плавали княжі кораблі — вітрильники. Тепер це маленька річечка вже.

І став Київ великим та гарним містом — нема в

світі кращого міста за наш Київ. Усі українці люблять Київ над усі інші українські міста. Поки буде стояти Київ, доти буде й Україна. Український поет Володимир Сосюра писав про Київ так:

Ми з тобою все зумієм,
Любим ми тебе за те,
Що ти Київ, Київ, Київ,
Наше місто золоте!

Рідне, ясноглаве,
Молодий наш день,
Горде місто слави,
Сонця і пісень!

У Києві почалась українська держава, з Києва, за благословенням апостола Андрія, поширилась християнська віра й освіта по всій Україні.

Справді: є за що любити наш Київ!

Завдання і вправи:

1. Хто заснував Київ?
2. Відки пішла назва Київ?
3. Зашо ми любимо Київ?
4. Перечитайте це оповідання ще раз — кожен сам собі. Перекажіть його своїми словами.

Київ. собор св. Софії і пам'ятник Богданові Хмельницькому.

Кирило Кожум'яка

Назка

Колись був у Києві якийсь князь, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робити, коли давали городяни, треба й йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її й полюбив. От вона до нього прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як затопить у хаті, то дим аж під небесами стелеться, а як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би її вісточку додому подати і на волю до батька діста-

тись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі й написала до батька:

— От так і так, — каже, — у вас, батечку, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвисько Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, батечку, і словами й подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово! Я і вам і йому буду довіку щастя благодати.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голубка:

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів?

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А потім приманув до себе голубка — аж під крильцем записочка. Він за записочку. Читає, аж дочка пише: так і так.

Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послушав?

Ото саяк-так порадилися та й послали до нього найстаріших людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та й злякалися. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною і мне руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає от такою білою бородою! От один з тих посланців — “кахи!”

Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони в пояс:

От так і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться й не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просити, давай його бла-
гати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили
та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся
старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мов-

чить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало
його за ті кожі.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих
дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали

навколiшки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпiв, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас я роблю.

Пiшов до князя.

— Давайте ж, — каже, — менi дванадцять бочок смоли i дванадцять возiв конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, узав булаву таку, що, може, в нiй пудiв десять, та й пiшов до змiя.

А змiй йому й каже:

— А що, Кириле? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися! Битися з тобою, з iродом проклятим!

От i почали вони битися — аж земля гуде. Що розбiжиться змiй та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбiжиться та вхопить, то так жмуток конопель i вирве. А вiн його здоровоною буловою як улупить, то так i вжене в землю. А змiй, як вогонь, горить, — так йому жарко, i поки збiгає до Днiпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотався коноплями i смолою обсмолився. От вискакує з води проклятий iрод, i що розженеться проти Кожум'яки, то вiн його буловою тiльки луп! Що розженеться, то вiн, знай, його буловою тiльки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж iскри скачуть. Розiгрив Кирило змiя ще лучче, як коваль лемiша у горнi: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а пiд ним земля тiльки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, а по горах народ стоїть, як неживий, зцiпивши руки, жде, що то буде! Коли ж змiюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так i сплеснув руками: "От так Кирило! От так Кожум'яка!"

От Кирило, убивши змiя, визволив князiвну i вiдав князевi. Князь уже й не знав, як йому й дякувати. Та вже з того часу й почало зватися те мiсце, де вiн жив, Кожум'яками.

Запитання i вправи:

1. Кожа це старе українське слово. А як ми говоримо тепер?

2. Як ще можна сказати замість жарко? А як можна сказати замість у лупити? А замість поцупити?

Слова для довідок: гяряче, шкіра, ударить, гупне, потягне, смиконе.

3. У які часи відбувається дія, про яку говориться в цій казці?

4. Перекажіть цю казку своїми словами.

М о г и л а .

Народня пісня

Ой у полі могила
З вітром говорила:
Повій, вітре буйнесенький,
Щоб я не чорніла, —
Щоб я не чорніла,
Щоб я не марніла,
Щоб по мені трава росла
Та ще й зеленіла.
І вітер не віє,
І сонце не гріє,
Тільки в степу при дорозі
Трава зеленіє.

Запитання і вправи:

1. З ким говорила могила?
2. Що могила просила у вітра?
3. Як названо в пісні вітер?
4. Вивчіть цю пісню напам'ять.

Двобій з хозарином.

Переказ

I.

Київ багатів. Став ласим шматком для диких орд, що по степах ганялися.

Та кріпкі були вали Києва, сильний був острокіл, а ще кріпші були груди, ще сильніші були руки оборонців його.

Росла слава Києва, світами лунала. А з нею неслася слава й про незвичайну красу князівни Либеді золотокосої. І йшли до князя послы за послами від князів сусідніх, руки князівни Либеді просити. Та вона завжди відмовляла. Що вже й князь не вговорював її!

— Ні, та й ні! Я буду Русланова, або нічня! — казала.

І князь уже й не перечив сестрі:

— Маєш вільну волю, — казав.

Ото занесли хозарські гості* славу про город багатий, про країну чарівну та про князівну, ще чарівнішу, аж у Ітиль, у столицю царства хозарського.

І каже хозарський каган (хан) до бека (хозарський князь):

— Треба нам висватати для нашого каганчика цю київську князівну. Їх народ багатий, а землі просторі й родючі.

— Добра твоя думка, могутній кагане!

— каже бек. — Воно краще часом зем-

лі одруженням здобувати, ніж мечем. Та вишли туди разом зі сватами й військо, щоб коли відмовлять руки князівни, силою взяти її.

— Мудра твоя рада, — сказав каган, — так і зробимо!

І рушило могутнє хозарське військо з-над Волги до Дніпра. А попереду посли-свати з дарами багатими.

І стало хозарське військо під Києвом, а хозарські посли підходять під київські ворота:

— Ми посли могутнього кагана хозарів до київського князя, — кажуть.

Відчинили воротарі ворота і хозарські посли ввійшли в город.

— Ми прийшли від кагана нашого сватати твою сестру Либедь за каганенка нашого.

А князь їм відповідав:

— Що ж, нехай би, та силувати сестри не буду. Її воля, схоче — добре, а ні — то вибачайте.

Тоді посли:

— Ми не самі прийшли, а з військом великим! Не віддаси сестри, так ми її силою візьмемо, ще й ваші землі завоюємо.

Покликав князь Либедь та й каже їй:

— Хозарський хан прислав сватів до тебе. Чи згідна ти вийти за хозарина?

А князівна своє:

— Я буду Русланова, або нічия!

Тоді князь послам:

— Ну, що ж, панове свати, спізнилися з посольством своїм...

— Даремно князівна відмовляється, — кажуть посли. — Не хоче по волі, то ми її по неволі візьмемо, ще й твій город і землі твої завоюємо, княже.

Зажурився князь, бо війська в нього обмаль, а хозарів перед Києвом хмари цілі.

Та що діяти? Збирає князь усе своє військо й до бою вирушає.

II.

І стали війська одне проти одного. Велике хозарське військо та мале київського князя. Але завзяття в київському війську велике.

— До останнього згинемо, а не посоромимо землі рідної. Силою не то князівни, а й звичайної киянки ворогам узяти не дамо!

І бачить хозарський воєвода, що хоч і невелике

київське військо, та хто зна, чи переможе його хозарська орда. Подумав та й каже до українського князя:

— Нащо проливати нам багато крові? От визначи ти свого борця, а я свого. Переможе наш борець — князівна наша, а переможе ваш — ось мос лицарське слово, що відійду спокійно назад у свою державу.

А говорив він так, бо був у його війську силач над усіх силачів. Задумався князь. Аж тут приступає до нього Руслан.

— Княже — сказав — я піду на бій із хозарином.

— Хай буде, — каже князь.

І сказав воєводі хозарському:

— Хай буде по-твоєму! Я вже визначив борця. Висилай і ти свого!

Стали борці один проти одного. Хозарський борець — велетень, а по дужих плечах пізнати, що силач силенний.

А Руслан, хоч і не слабкий, так ніяк не рівня хозаринові. Та не злякався:

— Мушу побороти, або згинутися, — сказав собі.

Визначили місце недалеко річки, що плила долиною й пониже Києва вливалася в Дніпро. Почався бій. Як виступив велетень, то князівні Либеді дух забило з тривоги та жаху.

— Ой, не збороти Русланові велетня того, — шептала, — не збороти!

Та як борці кинулися в бій, повеселішала князівна. Уміло завдавав Руслан удари противникові та зручно уникав його ударів.

Велетень став нетерпеливитися:

— Що цей хирляк стільки труду мені завдає?

І схопив Руслана за плечі. Руслан і собі вп'явся

руками в кріпкі та дужі плечі хозаринові. Ногами вперся сильно об землю:

— Що за мара! Щоб я його з ніг не звалив? — думав велетень.

Тріщать кості в раменах одного й другого. Руслан зіщипив зуби, щоб болю не чути. Раптом похитнувся, падає...

— Ох! — скрикнула Либедь.

— Ох! — чути викрики в київському війську.

Та Руслан потяг за собою й велетня. Хозарин хоче звільнити плече, щоб із-за пояса добути ножа та покінчити з противником. Але марно: мов у кліщах держить його Руслан. Та ось вирвав хозарин праве плече:

— Пропало все!
скрикнула Либедь
і впала зімліла.

Радіють хозари:

— Наша перемога, наша!

Але в цю хвилину Руслан вихопив у хозарина ножа з-за пояса і вмить загнав йому в груди. Зачервіла кров, закричало радісно київське військо:

— Наша перемога, наша!

А тоді й Либедь відкрила очі:

— Нема Руслана, не живе!? — перші слова її були.

— Живе, живе! — кажуть їй, — хозарин упав.

— Руслан живе! І Київ вільний! — скрикнула радісно.

Хозарський воєвода й каже:

— Я додержу слова й відходжу. Понесу невеселу вістку ханові про відмову князівни Либеді.

— Скажи ханові, що я вийду заміж за того, хто переміг хозарського борця, — сказала Либедь гордо.

Незабаром справили весілля. А річку, що над нею відбувся двобій за князівну, — і досі звуть **Либеддю**.

*) Гості — у ті часи так звали купців.

Завдання і вправи:

1. Перечитайте це оповідання ще раз — кожен сам собі.
2. Випишіть у зошити всі слова, яких ви не розумієте. Попросіть учителя, щоб пояснив їх вам.
3. Перекажіть це оповідання своїми словами.

Максим Рильський

Вербова гілка.

Вербова гілка зацвіла
У мене на столі,
Як символ сонця і тепла,
Ще схованих в імлі.

Як знак зеленої весни,
Котра ще в далені,
Як знак, що щастя сад рясний
Даровано мені.

Вербова гілка на столі
У мене розцвіла...
Прилинуть, серце, журавлі, —
А в них на кожному крилі
Дар сонця і тепла!

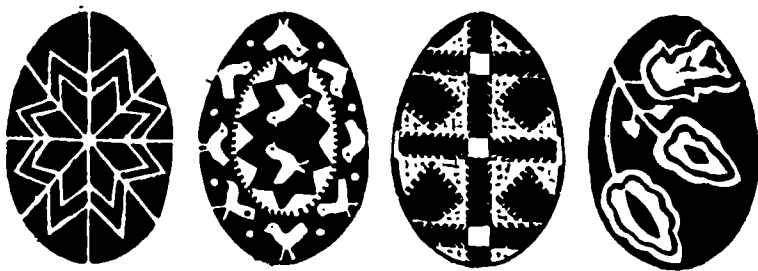
Завдання і вправи:

Перепишіть цього вірша в зошити. Навчіться його виразно читати.

Народня примовка:

Не я б'ю, верба б'є, за тиждень — Великдень, не-далечко — червоне яечко.

Ольга Цегельська

Хто навчив писанки писати?

Легенда

Сумувала Божа Мати, коли розп'яли її Сина. Уже третій день журиться — не їсть і не п'є нічого. Інші побожні жінки приходили до неї, потішали, закликали з'їсти щось. Але Марія й далі мовчала та постила.

Часто приходила до Матері Божої бідна побожна дівчина Ганна. У неділю вранці, коли рознеслася вістка про воскресіння Ісуса Христа, взяла Ганна все своє добро — кілька яєчок — і пішла до Марії. Припала до її ніг і промовила:

— Маріє! Не плач, не сумуй! Хіба не знаєш, що Твій Син воскрес із мертвих? Радуйся, Маріє!

— Знаю, — відповіла Марія. — Мій Син з'явився мені у сні. Я бачила Його в такій сліпучій ясноті і славі, що очі болять від цього блиску. Знаю, мій Син воскрес.

Дівчина подала Матері Божій свій подарунок — кошик з яєчками. Сльози радості попливли з очей Марії і закрипили яєчка.

І диво дивне, чудо з чудес: де впала сльоза з її святих очей, там на яєчках зацвіли різнобарвні узорі: чудові квіточки, дивні птахи, зірочки. Яєчка зацвіли всіма барвами веселки, мов каміння. Тоді Божа Мати посміхнулася радісно й почала роздавати ті яєчка людям, приговорюючи:

— Радуйтеся! Христос воскрес!

Потім порожній кошик віддала добрій богобоязній дівчині. Взяла Ганна кошика, вийшла на вулицю і

коли глянула, а він повний прегарних писаних яєчок. Зраділа дівчина, кинулась бігти вулицями Єрусалиму і кожному зустрічному дарувала писане яєчко, говорячи:

— Радуйся! Христос воскрес!

Скільки не роздавала Ганна ці яєчка, а кошик у неї все був повний ними. А люди, яких вона обдаровувала, несли їх далі, давали своїм знайомим та по-здоровляли їх словами:

— Христос воскрес!

Так за дуже короткий час усі люди в місті знали про чудо Христового воскресіння.

На пам'ятку про це чудо українські дівчата перед Великоднем усе пишуть писанки, а на Великдень дарують їх родичам та друзям своїм. Пресвята Діва Марія благословить їх руки й помагає їм добирати щонайкращі узори. А іноді Вона й сама водить писальцем, що його тримає дівоча рука.

Завдання і вправи:

Перечитайте це оповідання ще раз — кожен сам собі. Перекажіть його своїми словами.

Наталя Забіла

Кульбабки.

На леваду я пішла б,
ціла купа там кульбаб —
ніби сонечка малі,
посідали на землі.

Я нарвала б тих квіток,
заплела б собі вінок,
щоб і я була в вінку,
наче квітка на лужку.

Тільки вранці квіти всі
умиваються в росі,
росяна травичка —
змокнуть черевички!

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити, вивчіть його напам'ять.

Микола Щербан

Симон Петлюра.

Коли шаліли й рокотали бурі
І даль гриміла від козацьких лав,
Тоді на клич отамана Петлюри
Жовтоблакитний прапор засіяв.

Він майорів над селами й містами,
Шумів на вітрі — України стяг!
Ранкова нива квітнула житами,
Бреніла пісня в радісних серцях!

Та хижий ворег з півночі лихої
Повів полки — Батієву орду*),
І в дикому татарському розбої
Палив залізом землю молоду...

Від куль і стрілів ката-супостата
Поліг Петлюра з мукою надій,
Що близько час — і спалахне розплата,
Як блискавиця, блисне буревій!...

...В чужім Парижі, там Його могила...
Схилилося суцвіття золоте.
І рідний прапор, як Дніпрова хвиля,
Проміниться і грозяно цвіте.

*) Батиева орда — У 13-ому столітті татарський хан Батий напав на Україну і зруйнував Київ та багато українських міст. Татарське військо звалося — орда. Тепер на всяке вороже військо, що руйнує й нищить, кажуть орда.

Завдання

Перепишіть цей вірш у зошити, вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Наталя Забіла

Травень.

Ось і Травень, ясний Травень
празниково землю вбрав
в одяг свіжий та яскравий
із рясних зелених трав.

В кожнім селищі і місті
стоголосий спів луна.
В травах, квітах, свіжім листі
переможно йде весна.

Петро Волиняк

Печерська Лавра в Києві.

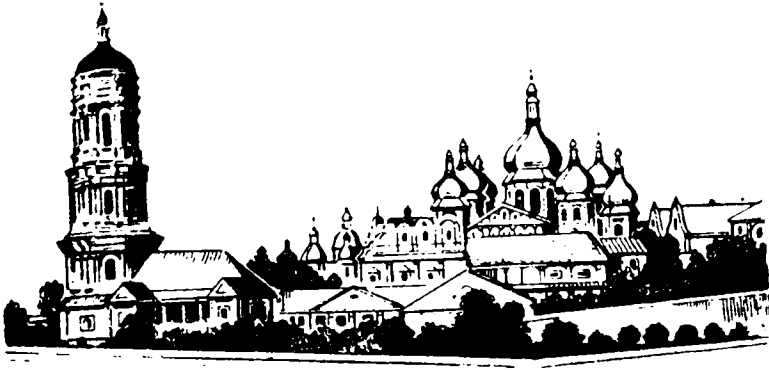
Був колись в Україні молодий хлопець Антип. Був він юнак допитливий, цікавий до всього. Помандрував він у Грецію. Прийшов у грецький монастир на горі Атос, пострігся там у ченці, прийнявши ім'я Антоній.

Ігумен монастиря бачив, що Антоній хлопець розумний та богобоязливий. Він дуже скоро вивчив усі

монастирські звичаї та закони. От ігумен і каже йому:
— Вертайся, Антонію, в Україну. Благословення
нашої святої гори хай буде з тобою. Від тебе поч-
нуться монастирі по всій Україні.

Послухав Антоній ігумена та й вернувся в Україну.

Довго мандрував св. Антоній по Україні, аж поки
прийшов у Київ. Тут під Києвом на одній горі, серед
непроходимого лісу знайшов він невеличку печеру.
А викопав цю печеру побожний український свяще-

ник Іларіон. Тоді Іларіон став уже митрополитом всієї
України і перебрався жити в Київ.

Святий Антоній поселився в печері і весь час пере-
бував у пості й молитві. Скоро про нього дізналися
кияни і стали приносити йому їжу та різні дари.

Слава про святого печерника пішла по всій Укра-
їні. Побожні люди приходили до нього, просили його
дозволити їм жити з ним і трудитись разом на славу
Богові й Україні.

Одної печері було мало. Ченці на чолі з св. Анто-
нієм розкопували печеру і скоро під землею було
ціле селище. Манахи всі були трудолюбиві — вони
все робили самі: помагали бідним, будували церкви,
писали святі книги, тримали пасіки, мали своє госпо-
дарство.

Так ріс київський печерський монастир на славу
Богові й Україні.

Пізніші ченці з цього монастиря розходилися по
всій Україні і закладали нові монастирі. Так уся
Україна вкрилася монастирями. З наших монастирів

ширилося слово Боже між людьми. З монастирів пішла й освіта в Україні, бо манахи навчали людей грамоті, писали книги, заводили школи.

І все це почав св. Антоній Печерський.

Запитання:

1. Де пострігся в ченці св. Антоній?
2. Чого ігумен сказав св. Антонієві вертатись в Україну?
3. Хто викопав першу печеру в Києві?
4. Що доброго зробили монастирі в Україні?

Тарас Шевченко

С ві та є .

Світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає;
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють;
Між ярами, над ставами
Верби зеленіють;
Сади рясні похилились;
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють в полі.
І все то те... вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою;
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає,
І нема йому почину,
І краю немає.

Завдання і вправи:

Перепишіть цей вірш у зошити, вивчіть його напам'ять.
Запам'ятайте, хто його написав.

Соловейко.

Хто гляне на цю сіреньку й непоказну пташечку, то ніколи не повірить, що це соловей — отой співун, що тішить мільйони людей в Україні.

Соловей скидається на горобця, тільки менший, тонший і краще збудований. Прилітаючи весною з вирію,*) він мостить гніздечко і починає нестись. Гніздо соловей мостить у густих кущах, недалеко від води. Гніздо будує низько від землі, що робить йому велику небезпеку: коти виїдають масу солов'їв.

Ість соловей маленьких комашок, жучків, хробачків тощо. Співає він здебільша вечорами та ранками, а інколи й цілу ніч. Співом соловей розважає солов'їху, яка сидить на яечках. Співаючи, соловей сідає на низенькому кущику і, ніби сам млуючись з свого співу, заплющує очі. Тоді й ловить його кішка. Не лишають його й хижі птахи, як сова та інші.

Такти солов'їної пісні можна передати такими словами:

Ці-пом, ці-пом!

По ногах!... По ногах!... По ногах!...

Кров — кап, кап, кап...

Дзюр-р-р-р...

І оце солов'їне “дзюр-р-р-р...” таке довге та головне, що навіть слухаючи його очі закриєш і забудеш про все на світі.

Голос у солов'я дуже ніжний, але чистий і головний-преголовний!

Співає соловей не ціле літо, а тільки весною. Коли починає мстити гніздо, то й співати починає. Та на початку його спів тихіший і хрипкий, а пісня його

*) Вирій — теплі краї, куди летять українські птахи на зимівлю.

коротша і якась порвана: ніякими словами її не передає. Люди кажуть тоді: соловей розспівуватись почав. Найкраще співає вже тоді, коли солов'їха сидить на яечках.

Коли тільки вилупляться солов'їнята, то вже й співати перестає: нема часу, діток годувати треба.

В Україні є така прикмета: як ячмінь колос викине, то й солов'ї перестають співати, бо саме в той час вилуплюються з яєчок солов'їнята.

Солов'я в Україні дуже люблять. Нема в світі співуна кращого від солов'я.

Запитання:

1. На яку пташку схожий соловей?
2. Чим харчується соловей?
3. Коли співає соловей?

Марко Вовчок

Весна йде.

Весна йде та йде. Ось уже й небо голубе і чисте, та вода голуба просвітчаста. Сонечко блищить і горить, гаї розвиваються, садки зацвітають. Увечорі десь тьохнув соловейко на листатому клені. Кує зозуля на високій березі, гуде бджола, мигтять білі метелики понад молоденькою травичкою, хрущі літають гучливі...

Якийсь гомін, гук якийсь, чи з-під землі, чи з води, чи з неба!...

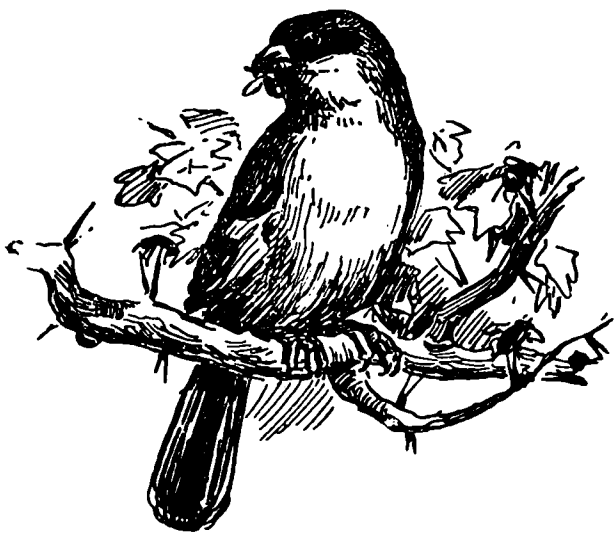
Завдання і вправи:

Перепишіть цей опис у зошити. Навчіться його виразно читати.

П. Тичина

К и ї в .

Ти — наша честь, і гордість, і краса.
Як голуб — ніжний, гострий, як коса.
Ти — наша слава, помста за руїни.
Ти — невмируще серце України..

Олександр Копиленко

Запасливий птах.

Крізь густий терен*) і жостір**) хлопці пролазили дуже ловко. Лізли по високій свіжій траві. Кропива інколи вжалить. Цікаво тут і затишно. Навколо листя, густі віти переплелися. Ніхто не знайде хлопців. Тут сховатися можна на весь день.

Люблять діти так мандрувати в лісі, відшукувати місця, де ще ніхто не бував.

Деся вітрець зашелестить листям і пробіжить далі.

Попереду лізе Василь, прокладаючи шлях, а за ним Миколка. Ось Василь спинився. Пильно вдивляється вперед себе і кличе свого друга:

— Подивися. Миколко, який жук. Зелений, як трава. От красивий і заснув на будяку.

— Блисучий. Я такого ще й не бачив! — зауважив Миколка.

*) Терен — низькі й дуже колючі та густі куші. Терен росте в степах і в лісах. Цвіте ранньою весною білим цвітом, як слива. Восени на ньому виростають круглі, терпкі на смак, ягоди — невеличкі сливки. Ягоди терену їстівні.

**) Жостір або крушина — теж куші, на жостері ростуть ягоди завбільшки з добру горошину.

— І я не бачив, — признався й Василь. — Треба забрати його з собою.

Поклав жука в пуделечко. Пішли далі. Раптом Василь застиг на місці. Позаду принишк Миколка.

— Тсс... — підняв палець Василь. — Тихенько йди, подивися, що там робиться.

Миколка виліз наперед і здивовано глянув туди, куди показував його приятель. Справді — диво дивне! Перед ними, не бачачи наших мандрівників, сидить птах, завбільшки з шпака, тільки рудуватий, з білою бровою і рябими крильцями.

Але що він робить, той дивний птах? Він тримає в дзьобі малесеньке пташеня, ще голе, і наколює його на колючку жостеру. Вовтузиться навколо тієї шпички і лапами і крилами допомагає, а пташеня ніяк не хоче надіватись. Звичайно, пташеня вже давно, мертво, бо птах йому голову розклював тоді, коли вкрав із гнізда.

Довго стежили хлопці, доки птах таки наколов на колючку жостеру нещасне пташеня. Потім озирнувся навколо жорстокий птах і полетів. Василь не ворухився, тільки тихо промовив:

— Знаєш, який це птах? Сорокопуд.

— Сорокопуд? І наколює! — здивувався Миколка.

— Наколює. Вперше бачу! — відповів Василь. — Тепер буду знати, який він бандит, цей тихий птах! Нехай він попадеться мені!

— Ми йому покажемо! — загрозливо прошепотів і Миколка та зразу й замовк. На верхів'ї сухої гіллячки знову сів сокопуд і в дзьобі тримав величезного жука. Хлопці застигли на місці й чекали, що ж робитиме далі бандит.

Сокоропуд озирнувся навколо і, мабуть, не помітив хлопців, бо знову стрибнув до того куща, де висіло на колючці пташеня. Ще раз озирнувся і почав страшно прилаштовувати свого жука. Стрибне і на один бік гіллячки і на другий, а жук не хоче наколюватись. Тоді сорокопуд вибрав нову колючку і почав усе знову. Вчепився міцно лапами за гіллячку, натиснув дзьобом, і жук повис, наколотий.

Ще раз поглянувши на свою роботу, озирнувшись навколо, птах полетів кудись у ліс.

Хлопці не витримали. Василь показав:

— Жука наколов.
— Жука! — повторив Миколка.
— Це він собі, мабуть, тут їдально влаштував, — прошепотів Василько.

— Або комору, — додав Миколка. — Коли не дістане їжі, прилетить сюди і пообідає з цих запасів.

— Запасливий птах! — заявив Василь, і хлопці полізли ближче до куща, де висіли запаси сорокопуда. Там вони знайшли з десяток жуків і гусениць, що висіли на колючках, і одне пташеня. Василько порахував жуків:

— Дев'ять жуків і одне пташеня.

— Бач, яка пташка! А ми нахвалялися помститись їй! Нехай собі працює запасливий сорокопуд, що знищує шкідників, — сказав Миколка.

— Нехай працює. Тепер ми знаємо, що він собі запаси робить. Розкажемо сьогодні всім, — додав Василько, і товариші полізли назад.

Розповідали Василько з Миколкою про свою знахідку іншим дітям і водили всіх показувати сорокопудову комору.

Завдання і вправи:

1. Перекажіть це оповідання своїми словами.
2. Чому не можна знищувати пташок?

Як веселка воду брала...

Як веселка воду брала
В нашому Дніпрі,
Сім стрічечок престеляла
Високо вгорі.

Через небо, з цього краю,
Ген у той куток
Сім доріжок протоптала,
Сім ясних стежок.

Воду відрами носила
У далеку путь —
Спраглу землю поливати,
Де дощі не йдуть.

По **червоній** стежці пройде —
Скрізь цвітуть маки;
По **жовтогарячій** — спіють
Яблука й грушки.

Третя стежка у веселки —
Стежка **золота** —
Наливається пшениця,
Просо і жита.

По **зеленій** — носить воду
З заходу на схід,
Щоб у лузі не вгавали
Трави шелестіть.

П'ята стежечка — **блакитна**.
Йди, веселко, йди!
Незабудьочка тендітна
Буде нам цвісти.

Шосту стежку — **темносиню** —
Теж не обминай:
Сині дзвоники й сокирки
Щедро поливай!

І по сьомій — **фіялковій** —
Стежечці пройдеш,
Бо фіялочки шовкові
Жити хочуть теж...

А якщо ти не втомилась,
Просим — потрудись:
І стежкою золотою
Ще та й ще пройдишь!

Завдання і вправи:

1. Як ще в Україні кажуть на веселку? (Райдуга, раду-га, дуга, веселиця).
2. Випишіть у ваші зошити назви кольорів, які згадуються в цьому вірші.
3. Випишіть назви всіх рослин, які вживаються в цьому вірші.
4. Чого саме автор просить веселку кількаразово пройтись по золотій стежці?

Наталя Забіла

Червень.

Той, хто бачив, як розкішні
маки вогняно цвітуть,
як в садках дозрілі вишні
аж гілки додолу гнуть, —

той, хто в пору косовиці
на узліссі поміж трав
соковитої суніці
повні кошики збирав, —

той розкаже сам, напевно,
чом це здавна між людей
в Україні зветься Червнем
перший літній місяць цей.

Покаянний розбійник.

I.

В густому лісі спасався праведний пустельник. У цьому ж непролазному лісі лютував кровожадний розбійник.

Якось приходить той лютий розбійник з своєю величезною, залізом окутою довбнею до пустельника та й просить у нього сповіді, “а ні, — каже, — то вб’ю, як не висповідатимеш мене.”

Що тут робити, — смерть не свій брат: праведник злякався й заходився з Божою поміччю сповідати кровожерного злочинця. Та гріхи в того розбійника були такі великі й страшні, що праведник не міг зараз же на нього накласти покаяння: він попросив у грішника три дні часу для роздуми й молитви.

Розбійник погодився, пішов у ліс, а за три дні вернувся.

— Ну, що ж, — каже, — старче Божий, чи придумав ти щось добре?

— Придумав, — відповів праведник, і вивів розбійника з лісу в поле на високу гору. Устроїв там, наче кіл, страшну розбійникову довбню в землю та й звелів грішникові носити в роті воду з глибокого яру й поливати свою страшну палицю.

— Тоді, — каже, — відпустяться тобі твої гріхи, коли з твоєї смертоносної довбні виросте дерево й уродить плоди.

Сказавши так, праведник пішов у свою келію спочивати, а грішник узявся до роботи.

II.

Минуло кілька років. Праведник забув уже про свого духовного сина.

Якось у добру погоду вийшов він із лісу на прохід, походжав по полі та й підійшов до гори. Аж раптом почув гарний запах, що нагадував грушу дулю. Праведник спокусився цим запахом та й пішов розшукувати дерево.

Довго він так ходив біля гори, а запах ставав усе

сильніший та сильніший. Пішов тоді праведник на гору, і що ж побачили його здивовані очі? Пречудову грушу, вкриту дозрілими овочами, а під деревом у холодку відпочиває старець із довгою аж до п'ят бородою, як у святого Онуфрія. Праведник пізнав у старому літамі старцеві свого духовного сина й покірно підійшов до нього поблагословитися, бо він був тепер уже від самого пустельника праведніший.

Вправа:

Перечитайте це оповідання ще раз — кожен сам собі. Перекажіть його своїми словами.

Петро Волиняк

Крим.

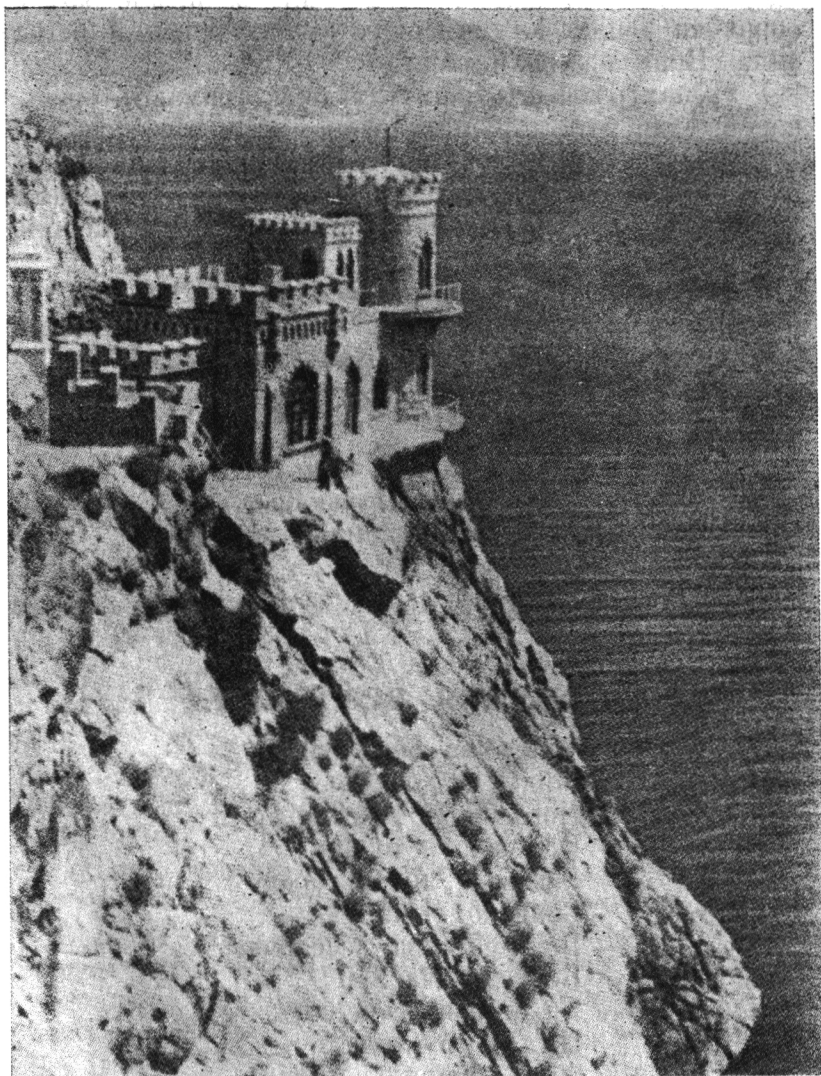
Крим — найпівденніша частина України. Це — частина української землі що півостровом врізалась між двома морями: Чорним та Озівським. Із заходу та з півдня об кримські береги хлюпочеться Чорне море, а зі сходу Озівське.

На півдні Криму тягнуться високі гори. Між горами і морем є невелика смуга гарної родючої землі. Гори затримують холодні північні вітри, тому на півдні Криму дуже тепло. Зими тут зовсім нема. Сніг інколи падає, але не лежить — зараз же розтає. Тому на південному березі Криму ростуть вічнозелені дерева. Листя з цих дерев ніколи не опадає, а росте цілий рік. Тут росте олеандр, пальма, лавр, кипарис.

Є в Криму чудові сади. Тут ростуть яблука, груші сливи, черешні, бросква (персик), мореля (абрикос), виноград та інші овочі та ягоди. У Криму багато сонця та тепла, то й овочі та ягоди там дуже солодкі, смачні та запавні.

Прекрасні Кримські гори. Унизу ростуть вічнозелені кущі та дерева, трохи вище росте дуб, ясень, клен, а на вершинах — бук та сосна. Місцями гори мають круті спуски аж до моря. Коли стати на такій горі, весь світ здається синьо-золотим: наверху прозоре й високе блакитне небо, унизу — синє-пресинє море, а над цим усім грає золоте сонце.

Підсоння в Криму тепле й сухе. Повітря свіже та чисте, бо морське. Воно насичене запахами різних південних квітів. Багато овочів та винограду, багато сонця. Все це зміцнює здоров'я людини. Тому в Крим

Україна. Крим. Ластівчине гніздо.

Як мостить гніздо ластівка? Чому цей будинок зветься ластівчиним гніздом?

їдуть хворі на лікування та спочинок. Крим це ніби велика українська лікарня.

Решта Криму — степовий край. У степах сіють пшеницю, ячмінь, соняшники, кукурудзу, тютюн, місцями розводять сади. У степу мало води, але багато сонця та тепла. У кримських степах буває й легка зима. Випадає трохи снігу.

У степах розводять рогату худобу, тримають овець, коней, свиней та домашню птицю.

У наших морях ловлять багато риби. Найбільше риби в Озівському морі. В Озівському морі коло Криму (коло міста Керч) ловлять багато оселедців, які звуться керченськими.

Недалеко від міста Керч є залізна руда, з якої добувають залізо та сталь. Із заліза та сталі виробляють усякі машини та потрібні людям речі.

Крим — дуже багата й гарна частина України.

Запитання і вправи:

1. Знайдіть на мапі України Крим.
2. Подивіться, між якими морями Крим.
3. Яка частина Криму найкраща і найтепліша?
4. Що росте в Криму?

Тарас Шевченко

Зоре моя вечірняя...

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась...

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Не називаю її раєм...

Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину... В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Умер на панщині!...

Завдання:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Петро Волиняк

На острові Бірючому.

1. Наталя їде до моря.

Наталя ніколи не бачила моря. Вона народилась і жила у Львові. Львів — найбільше й найкраще місто в західній Україні. Наталя вже виїжджала зі Львова, але не дуже далеко: вона їздила в гори Карпати.

Старший Наталін брат Роман працював у степовому заповіднику. Він був спостерегачем: наглядав за птахами та звірями і записував у книгу. Тато обіцяв Наталі пустити її влітку до Романа, якщо Наталя гарно вчитиметься і перейде до третьої класи.

Наталя дуже втішилась. Вона пильно вчилась, одержувала найкращі оцінки за навчання та поведінку. Тато дотримав свого слова: коли Роман вертався з відпустки, то Наталя поїхала з ним.

2. Птах, що регоче, як людина.

Заповідник, у якому працював Роман, був на острові Бірючому, на Озівському морі. Добратись до острова можна було великим моторовим човном, або пішки чи автомобілем по довгій піщаній косі. На залізничній станції Роман зустрів робітників, що їхали в заповідник. Вони і взяли Романа й Наталю на свою вантажну машину.

Їхали вони косою. Коса — це ніби піщаний мостик, що з'єднував велику землю з островом. Машина їхала поволі, бо колеса грузли в піску — дороги там не було. Та Наталя цим ніяк не журилась, бо вона дуже тішилась морем, що срібнилось з обох боків коси. Їй тільки докучала спека: був обідній час, сонце стояло над головою і дуже пекло. Вітру зовсім не було, море було спокійне, як дзеркало. Над морем не видно було ані птахів, ані кораблів. Тільки десь далеко плив вітрильник та табун чайок кружляв над водою.

Раптом машина стала. Робітники зішли і обдивлялись машину. Виявилось, що її треба ремонтувати.

— Ну, що ж, Наталю, — сказав Роман, — поки поладять машину, ми підемо наперед. Машина нас дожене, а ми тоді сядемо знову.

Наталя дуже зраділа — їй надокучило сидіти на машині. Вона скинула черевички й весело бігла перед Романом. Коса трохи розширилась. Перед ними показалось пару кущиків і кілька купок старого очерету, викинутого хвилями на пісок. Там був табун якихось великих птахів. Наталя зраділа їм і побігла вперед. Коли була близько коло птахів, то раптом почула, як щось зашуміло над головою. Раптом вона почула над собою страшний регіт:

— Ах-ха-ха-ха-ха! Ах-ха-ха-ха-ха!

Наталя аж присіла з переляку та несподіванки. До неї підбіг Роман.

— Не бійся, — гукав до неї, — то чайки-реготухи. Вони зовсім безпечні.

Наталя підняла голову й побачила два великі птахи, які кружляли над нею. Страх її почав проходити. Вона вже розпитувала Романа про цих незвичайних птахів.

— А чого вони так звуться дивно?

— Бо вони регочуть. Не раз вони лякають і дорослих людей, коли на пустельному острові раптом зарежуть над головою.

— А що вони їдять? — питала Наталя в брата. — Рибу?

— Ні, — відповів Роман. — Чайки-реготухи хоч і живуть на пустельних піщаних островах Озівського моря, але це не морські птахи. Вони на островах тільки живуть і гнізда мостять. Харчуються ж вони на великій землі — літають у степах і там поїдають саранчу, мишей-полівок, звичайних мишей, ховрахів та інших лютих ворогів сільського господарства. Чайки-реготухи — дуже корисні птахи.

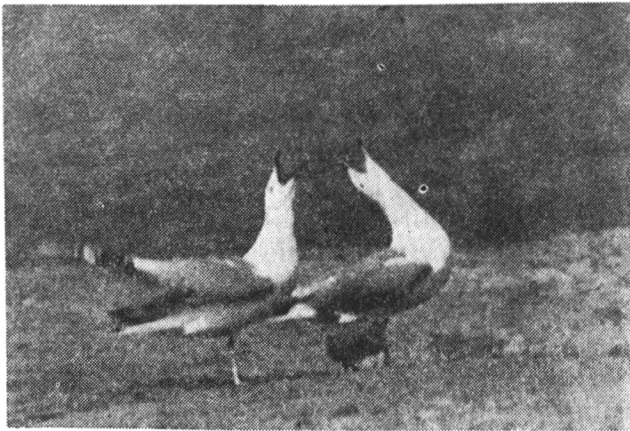
— А які вони великі! — вигукнула Наталя, дивлячись на них.

— Дуже великі, — відповів Роман. — Це найбільші чайки в Україні. Розмах крил чайки-реготухи сягає півтора метра.

— Як у великого орла, правда? — питала Наталя.

— Авжеж, як у великого орла, — погодився Роман.

— Я хочу їх побачити зблизька, — сказала Наталя й побігла до птахів, але вони знялись і полетіли.

Пізніш, уже в заповіднику, Роман показував їй чайок-реготух. Вони раз, підкрались, притаївшись за кущиком лози, і підгледіли, як дві великі чайки реготали, стоячи на землі: вони позадирали свої білі

ший вгору, пороззявляли дзьоби і почерезно “сміялися”:

— Ах-ха-ха-ха-ха! Ах-ха-ха-ха-ха!

Коло них стояло мале часня. Чайки-реготухи дуже гарні. Колір їх пір'я білосніжний з димчасто-сизою спиною.

Наталя їх дуже любила і вже ніколи не боялася їх реготу.

3. Жалісливий птах — дрохва.

У Романа був вчений собака Верчик. Той Верчик нікого не кусав, ніякої шкоди не робив: ані птаха не займе, ні звіря ніякого. Він тільки нюхом чує, де є птах чи звір який. Тоді починає тихо скавувати, питаючись дозволу в Романа, чи можна побігти і сполохати якусь пташку чи звірка.

Раз ішла Наталя з Романом та Верчиком по густих травах острова. Раптом Верчик зупинився, припав до землі і почав тихенько скавувати, дивлячись на Романа.

— Щось нанюхав уже, — промовив Роман. Він дав знак Верчикові, що можна йти на дичину.

Верчик замовк і тихо та обережно поповз на череві. За ним поповз Роман, а за Романом Наталя. Вони повзли на ліктях і на колінах, щоб не сполахати дичини. Не проповзли вони й десяти кроків, як із трави раптом зірвалася дрохва, обдаючи їх вітром від помаху крил. Роман з Наталею скочили за Верчиком, що вже стояв над дрохвиним гніздом. Гніздо було серед ковили,*) у невеличкій ямочці, гарно вимощене сухою травою. У гнізді було двоє великих дрохвиних яєць. В цю мить над Романовою головою закружляв цей велетенський птах. Він бив його кри-

лом і сичав, мов розлючена гадюка. Зробивши так одно коло, птах упав перед ними на землю, тріпав крильми, мов підстрелений. Здавалося, що він конав.

Наталя переляканими очима дивилась на дрохву.

— Бідненька, вона вже вмерла, — жалісливо говорила Наталя.

А дрохва справді не ворушилась. Наталя навіть погладила пальчиком її ніжну голівку.

Але Роман запевняв Наталю, що дрохва живе:

— Це вона тільки зомліла з жалю за своїми яйцями. Вона думає, що ми заберемо їх.

— Ні, ні, вона мертва, мертва! — запевняла Наталя.

— Ні, жива, — заперечив Роман. — Дрохва — дуже жалісливий птах. Такої ніжної матері, як вона, серед птахів більше нема. Ходімо під отой кущик і спостерігатимем її.

Вони відійшли під кущик лози, що стирчав серед густих степових трав, полігали там і дивились на дрохву. Лежали довго, довго. Дрохва спочатку розплющила очі, потім підняла голову, а потім ніби насилу звелася на ноги. Тоді стрепенулась, мовби скинула з себе якийсь тягар, глянула на гніздо, і, побачивши, що там усе гаразд, — швидко сіла на яйця, а дзьобом почала себе обмощувати сухою травою.

Роман з Наталею й Верчиком тихенько одповзли назад, а потім устали й пішли собі геть.

Вони не хотіли більше тривожити дрохву — найкращу маму між усіма птахами на світі.

4. Коханна.

Проминуло пару тижнів. Наталя вже звикла на острові. Вона інколи й сама відходила від наукової садиби, де жила з братом. У таких мандрах її завжди проводжав Верчик. З Верчиком вона подружилась: він завжди біг поперед Наталі, але ніколи не забігав далеко. На кожен Наталін поклик він відгукувався веселим гавканням і за хвилину вже був коло Наталі, торкаючись носом її руки і ніг.

Одного дня Наталя вирішила сісти під очеретами і таки підглядіти оленів. На острові було багато оленів. Колись привезли їх кілька штук з Асканії Нової. Тепер вони розплодились і ходили цілими табунами.

Але вони були такі бистрі, мали такий чутливий нюх до людей, що ніколи не підпускали до себе: зараз знімуться, і, мов вітер, полетять десь аж на другий кінець острова, або сховаються в густих високих очеретах. А очерети високі-превисокі — здалеку вони ледь темніють, розкидані краплинами по степу, а зблизька були, як ліс. Високі такі, що вершник з конем заховається, а густі — миша не пролізе.

Сонце вже височенько піднялося над водою, як Наталя вийшла в степ. Повівав легкий вітерець з моря, хвилював густу гриву сріблястої ковили. Було літо. Відцвітали трави і квіти. Запашиним повітрям дихав степ Наталі в лице: запахи трав їй аж у носі лоскотали.

Верчик, як звичайно, біг попереду. Наталя його мало коли й бачила. Пізнавала його тільки по сліду в густій ковилі, який він лишав за собою, як човен лишає слід по воді. Раптом вона загубила Верчиків слід. Скільки не кликала, він не обзивався. Вона пішла навмання, і скоро наткнулась на Верчика, що лежав на череві і вже збирався кудись скочити.

Не встигла Наталя роздивитись, як Верчик рвучко плигнув уперед і з голосним гавканням погнався за двома лисицями. Наталя побігла за ним, але, пробігши кілька кроків, спіткнулася об щось м'яке і мокре. Коли піднялася і роздивилась, то побачила, що перед нею лежало риженьке з білими плямами по боках телятко:

— Оленятко, оленятко! — вигукувала Наталя радісно.

І справді — це було оленятко. Зовсім маленьке і кволеньке. Воно, мабуть, тільки що народилось.

— Але чого ж його покинула його мати? — думала Наталя. Тут вона згадала лисиць, за якими погнався Верчик і жажнулася: “Це ж вони його намірялися з’їсти!” — подумала.

Наталю обняв страх за оленятко. Треба його забрати. Але як? Вона його сама не донесе. Покинути його тут і побігти Романа чи когось з людей покликати — боїться, що його лисиці з’їдять. “Хіба Верчика лишити вартувати оленятко?” — подумала. Але як же ти примусиш Верчика сидіти й вартувати?

Поки вона так думала, прибіг Верчик: обляпаний болотом, замурзаний, виставив довгого червоного язика і теліпав ним, мов хвостом. Таки добре втомився, ганяючись за лисицями. Він сумно дивився на Наталю, ніби казав: “Вибач, не піймав таки лисиці!”

Раптом він знову зірвався з місця і з веселим гавкотом побіг у ковилу. Глянула Наталя туди й побачила Романа, що йшов розшукувати їх. Вона аж скрикнула з радощів і побігла назустріч:

— А я знайшла оленятко! А я знайшла оленятко! Воно таке гарне, гарне! І маленьке таке — ще ходити не вміє.

Роман миттю був коло оленятка. Забрав його на руки і всі троє пішли до будинків наукової станції...

Всі хвалили Наталю, що вона врятувала оленятко. Казали, що його матір, оленицю, щось налякало і вона втікла, а оленятко були б напевне з'їли лисиці (їх на острові було багато!), коли б не Наталя з Верчиком.

Наталя доглядала оленятко сама. Вона його напувала молоком з пляшки з соскою. А назвала його Коханкою. І всі так його звали. Скоро воно виросло й дуже привикло до людей. А найбільше любило Наталю. Вона його привчила йти на її дзвінок. Роман на те їй подарував дзвіночок. Як тільки Наталя подзвонить у нього, то вже Коханка і мчить до неї: знає, що Наталя вже щось смачне приготувала для своєї Коханки.

*) Ковила — трава, що росте на цілих степах в Україні.

Липень.

А коли розквітнуть липи
посеред твого двора,
значить — це надходить Липень,
найпахучіша пора.

Цілий день клопочуть бджоли
з лип узятки беручи.
Медом пахне все навколо,
матіолою*) — вночі.

Підставляй під сонце тіло,
в річці плескайся весь день,
набирайся в Липні сили,
сонця, світла і пісень.

*) М а т і о л а — невеличка квіточка, яка закривається при сонці, а розкривається по заході сонця. Дуже пахне.

Донбас.

На північ від Озівського моря, розташований Донбас. Донбас — частина України понад річкою Дінець. У Донбасі добувають кам'яне вугілля, сіль та багато інших копалин.

Кам'яне вугілля добувають з-під землі. Для цього копають глибокі шахти. У шахти спускаються шахтарі і там, під землею, добувають вугілля, а тоді його піднімають наверх.

Кам'яне вугілля дає дуже багато тепла. Ним опалюють паротяги на залізницях, пароплави, рухають машини на електростанціях та опалюють хати зимою. На кам'яному вугіллі випалюють з залізної руди чавун, залізо та сталь. З чавуну, заліза та сталі виробляють усілякі машини.

У Донбасі багато заводів, які виробляють паротяги, електровози, машини в шахти та всякі інші машини та речі.

У Донбасі також виробляють з кам'яного вугілля фарби, ліки та мінеральні добрива для полів.

У Донбасі багато великих та малих міст. У містах безліч фабрик та заводів. А між містами й шахатми розляглися гарні родючі поля. На тих полях сіють пшеницю, соняшники, кукурудзу, розводять сади, сіють городину.

Запитання і вправи:

1. Що добувають у Донбасі?
2. Що виробляють у Донбасі?
3. Покажіть Донбас на мапі.

Н. Забіла

Вугілля.

З підземних вийшовши глибин,
Що дасть вугілля чорне? —
Заводам — силу для машин,
Вогонь палючий — горнам.
І пароплавам плавний рух,
І швидкість — паровозам,
І взимку в домі теплий дух
Наперекір морозам.

Леся Українка

Українська хата.

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка,
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

Запитання і вправи:

1. З чим порівняно хатинку в цьому вірші?
2. Перепишіть цей вірш у свої зошити. Вивчіть його напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Зелені свята.

Повернулася Оксанка від подруги і дивом дивувалася: вся хата була в зелені. На столах стояли квіти, а на скатертях зрідка травною потрушено; за образи кленове та липове гілля понатикано. Навіть над кожним ліжком зелена гілочка вісила.

У хаті було якось затишно, приємно. Пахло липовим цвітом та травами.

— Ой, хто це нам так хату уквітчав? — питала Оксанка в бабусі.

— А хто ж, — відповіла бабуся, — мама. Та й я помагала.

— А нащо ж то так багато зелені? І квіти, і трава, і гілля зелене... А чого ви так раніш не робили?

— Бо свято заходить, — відповіла бабуся.

— А яке свято?

— Зелені свята, Трійця, завтра.

— Розкажіть, бабуся, просила Оксанка що то за свято. Чого воно так зветься?

— У цей день, — розповідала бабуся, — Дух Божий зійшов на апостолів.

— А що то таке апостоли? — питала Оксанка.

— Апостоли — учні Христові. Вони понесли Христову науку поміж усіх людей, по всій землі.

— І апостоли сказали хати зеленню квітчати?

— Ні, це старий український звичай, що був у нас ще й до християнства, — пояснювала бабуся. — Наші предки вірили, що всяка недобра сила на зеленому тижні волю має. Зелень захищає людей від усього злого. Ото й квітчали наші люди хати зеленню на цьому тижні, щоб недобру силу від себе відвернути.

— Пізніш це стали робити на Трійцю. У степах посипали хату степовими травами та чебрецем.

— А що таке чебрець? — не вгавала Оксанка.

— Чебрець — така сіренька маленька квіточка степова. Росте вона по балках на сонці. Дуже пахне. Пахне поки зелена, пахне, коли й висохне. А ще рвали лепеху та татарське зілля, що росте в річках, в озерах та болотах. Лепеха та татарське зілля на-

гадують півники, що ростуть і тут. Лепеху клали навхрест на всіх вікнах та на порозі.

— А чого навхрест? — знову питала Оксанка.

— Бо все недобре хреста боїться, то й не зайде в хату ані крізь двері, ані крізь вікно.

— Он воно як, — сказала Оксанка. І взяла дві липові гіллячки з золотим цвітом та й поклала хрестом у себе на ліжечку.

А увечорі Оксанка з бабусею і з мамою пішли до церкви. Вся церква була уквітчана зеленню та квітами — знадвору і в середині. У церкві було затишно і якось так гарно, гарно...

Всенощну відправляв єпископ і два священики. Всі вони були в білих ризах. Гарно співав хор. Оксанка вистояла всю відправу і зовсім не втомилась — вона вже знала, що така відправа тільки раз на рік. Вона щиро молилась, щоб Бог відвернув від неї і від її рідних усе недобре.

Вона молилась також, щоб Бог поміг визволити Україну з-під російських комуністів і щоб можна було їхати в Україну.

Запитання

1. Чи квітчаєте ви хату зеленню на Зелені свята?
2. Чого Оксанка поклала в себе дві липові гіллячки навхрест?
3. За кого і за що молилася Оксанка в церкві? А чи й ви так молитесь?

П. Тичина

Гаї шумлять.

Гаї шумлять —
я слухаю.
Хмарки біжать —
милуюся.
Минулося-дивуюся,
чого душі моїй
так весело.
Щось мріє гай
Над річкою.
Ген неба край, як
золото.
Мов золото — поколото
горить-тремтить ріка,
як музика.

Запитання і вправи:

Вивчіть цей вірш напам'ять. Запам'ятайте, хто його написав.

Богдан Лепкий

Конотоп.

I.

У конотопському*) замку два хоробрі полки, ніжинський та чернігівський, разом чоловіка тисяч чотири, дванадцятий тиждень хоробро відбиваються. Подумати: третій місяць триває облога!

І чого вже не роблять москалі,**) яких підступів не беруться, а Конотопу їм ніяк не здобути.

Посилав Трубецький до Гуляницького***) листи, ласку царську козакам обіцяючи, так вони пальбою йому відповіли.

*) Конотоп — місто на Чернігівщині.

**) Москалями в старі часи звали росіян.

***) Трубецький полковник російський, Гуляницький — полковник козацький.

— Ми сіли на смерть, — з валів йому гукали, — не дамо міста!

Трубецький зі злости скаженів.

Казав кілька днів і кілька ночей безперестанно з гармат на город бити.

Кілька днів і кілька ночей хоробра залога на валах в огні стояла. Мешканці пожар, гранатами спричинений, гасили, і москалі ані кріпости не здобули, ані городу спалити не могли. А козаки ще й на москалів випадали, важкі втрати їм завдаючи, хоч і таке бувало, що один на десятих ішов.

Гадав Трубецький глибокий рів кругом города землею засипати, щоби скорше на вали дістатися. Козаки дивилися на тую їх роботу і не спиняли її. А як тільки москалі велику силу землі назвозили та в рови понасищували, тоді смертельним вогнем землекопів царських до відступу приневолювали, а самі тую землю з ровів на вали відкидали, від чого рови ще глибшими, а вали ще вищими ставали.

Не здобути москалям Конотопу, не здобути!

II.

Сірі клуби диму, ніби морські хвилі, ніби хмари вітрами порозривані, клубилися та снувалися по широких долинах над річкою Соснівкою, геть аж до Сейму.

Аж повіяв вітер від сходу і тую хмару трохи на захід посунув.

Тоді Олеся побачила вузьку, синю стрічку, що аж по виднокруг химерними вигинами викривувалася. А як у тую стрічку вдивилася, то завважила, що в одному місці крізь неї ніби гадюка довга, груба, перевалювалася.

Іноді тая потвора спинялася, і тоді ригала наперед себе вогнем, сіркою, димом...

— Бачиш, дитино? — спитався дідусь.

— Бачу, — відповіла Олеся. — Що це таке?

— Москалі крізь Сосницю по мості переходять.

Олеся очі туди скерувала.

— І багато ж бо їх! — аж крикнула тривожно.

— А вже ж, що не мало. Тисяч з тридцять, коли не

більше. Пожарський половину московської армії з-під Конотопу проти наших двигнув.

— А наші де?

— Наших звідси не видко. Гетьман головні свої сили перед москалями у захисточку доброму заховав, а татари направо до урочища Торговиці пішли.

— Боже ти мій! Звідки тих москалів стільки набралось! Та ж вони наших залюють!

Пожарський*) полчища свої боєвим строем порядкував, гармати на вигідні позиції підкочував.

Ще сонце не сходило, як він тую роботу почав, а все ще військо його пливло і пливло, ніби долину цілу затопити взялося.

Річка шуміти перестала, трава до землі притулилася, ціла природа припинила, задеревіла, зудару козаків з москалями дожидаючи...

Раптом ревнули московські гармати, заторохкотіли мушкети, світ димами вповився...

III.

За той час, як москалі збитою лавою рушили на кінноту Виговського**), гадаючи, що гетьман не сподівався такої великої московської сили і соромно втікає, за той час Гуляницький зі своїми людьми ровом непомічено до самого мосту підступив.

— Ламайте його! — гукнув. — Хутчіш, хутчіш!

Кілька сотень кинулося до довгого, кріпко збудованого мосту. Сокирники відрубували бальки, теслі зривали поміст, столярі поралися коло поручнів. Усе те кидали в воду, між палі, і на ріці виросла гать. За хвилину моста ніби й не було. Вода спинювалася на гаті, але все ще таки протікала.

— Загатити її до останку! — звелів Гуляницький.

Козаки, як мурашки розбіглися здовж річки.

Одні косили траву й очерет, другі рубали верболіз і все те кидали на гать скоро і справно, ніби вони ніколи іншого діла й не робили. А що Гуляницький мав

*) Пожарський — головний командир російського війська.

**) Виговський — гетьман України, що розбив росіян під Конотопом у 1659 р.

під рукою людей тисяч п'ять, так Сосниця в один момент спинилася.

І тоді то з п'яти тисяч широких грудей залунав по широкій долині голосний регіт...

Козаки свої радості затаїти не вміли...

Пожарський, побачивши за собою козаків, зрозумів підступ. Припинив погоню за гетьманською кіннотою і почав свої полки назад завертати.

Але і гетьман зі своїми теж повернувся.

Уже він не зайцем перед Пожарським утікає, але знов, як архистратиг на білому коні перед полками своїми за москалями скаче. Жупан на ньому синій, як те небо над ним, чаплине перо на соболевій шапці, гудзики самоцвітами горять, а в руці як блискавиця шабля...

Пожарський побачивши, що за ним Виговський знов жене, пробував зупинити свої полки й прийняти бій. Артилерія стала знов на козаків палити. Деякі кулі попадали й викликували чималий заколот.

Але в один момент вереск наповнив собою всі луги і всі левади, всі поля і гаї, весь краєвид по межі виднокруга.

Ніби всі чорти вихопилися з пекла і всі душі грішників, які там каралися. Це татари збоку на ліве московське крило напали.

Ніби рої кусливих джмелів татари на москалів стріли свої отруєні випускали, півколесом їх крило околюючи.

А на друге крило напирал Виговський.

Хоробрий князь Пожарський не встояв. Тридцяти-тисячна московська армія, з двох боків козаками і татарами, як залізними кліщами стиснена, стала подаватися назад.

Та не було куди.

Козаки відчинили шлюзи, бухнула вода і повинню по долині розлилася, широко й далеко, кругом. Спереду ворог, козаки й татари, а ззаду другий, ще гірший, бо непередбачений, — вода...

Не хочеш гинути від козацької шаблі або від татарського спису, так пропадай у воді.

Гусла вода від тіл людських і кінських.

А гетьман останки московських полків у тую перекольну розчину мечем своїм невпинно безпощадно вганяв.

IV.

Широка долина між Сеймом і Соснівкою кров'ю сплила. Тридцять тисяч московського трупу на боєвищі лягло.

Нині Пожарському за Срібне відплатили. Він там усіх мешканців вирізав, не жаліючи жінок і дітей, а ви тут тридцять тисяч його війська трупом поклали. Лежать вони в болоті, як снопи на полі. Ще такого погрому не зазнала Москва.

Козаки з боєвища московські прапори зносять, гармати з болота витягають, срібні царські бубни везуть, перед гетьманом велику царську хоругву з Богородицею і з ликами святих розстеляють.

Гетьмана з усіх сторін козацькі полковники, польські намісники, татарські мурзи з перемогою вітають.

А з усіх сторін з тисяч грудей: “Слава! Слава!” — несеться.

Наталя Забіла

СЕРПЕНЬ

Аж додолу гне пшениця
стиглі зерна в колосках...
Тут колись схилялись жниці
із серпами у руках.

Сонце палить, спина терпне.
блискотять в руках серпи.
Це у копні місяць Серпень
золоті кладе снопи...

Гуркотять в степу комбайни, —
наших нив не вижне серп!
Тільки місяць урожайний
серпнем зветься й дотепер.

Слово до вчителів та батьків.

Цією читанкою я викінчую цілу серію видань для початкової школи. Тепер наша школа на еміграції має нові, цілком осучаснені, підручники, починаючи від першої класи і кінчаючи п'ятою: Буквар Л. П. Демолович за моєю редакцією та змінами і з моєю першою читанкою, мої читанки: "Барвінок" — для 2-ої класи, "Київ" — для 3-ої, "Лани" — для 4-ої та "Дніпро" — для 5-ої. Усі ці книжки треба розглядати не порізно, а разом — вони доповнюють одна другу і разом містять чималий матеріал, який дасть дитині більш-менш достатні знання з української мови, ознайомить її з українською літературою, історією, фольклором, а частково і з географією.

Саме в цій книжці я більше, ніж в інших, звернув увагу на історичні теми, на теми з наших традицій, на українську природу і краєзнавство. Перевага такої тематики в цій читанці обумовлена вимогою вчителів, які скаржаться мені, що "нема матеріалу в нашій дитячій літературі, яким би можна ввести дитину в український світ. Діти не знають ані назов рослин, ані птахів, діти не знають наших свят..." Керуючись цим, я й подаю такі матеріали як про Спаса, (подаю його на час канадійсько-американського дня подяки), про солов'я та інші.

Укладаючи цю читанку, я ставив такі завдання: 1. доступність текстів для дітей, 2. різноманітність тематики, щоб дати найбільшу кількість слів, 3. різноманітність авторів — від класиків до сучасних письменників з України і з еміграції, 4. територіальна різноманітність тем, щоб дати дитині уяву не про якусь одну частину України, а про її цілість. Тут я свідомо наголошую матеріали з східної України (Донбас) і півдня її (Крим, Озівське море), ураховуючи, що з цими частинами України не обізнані не тільки учні, а й багато еміграційних вчителів.

Звертаю увагу вчителів, що я свідомо вводжу сучасні назви українських міст, хоч вони, звичайно, викликають огиду в кожного українця. Але нема ради: учень мусить знати місто, мусить мати змогу знайти те місто на чужій (і своїй) мапі, і в чужій книжці мусить уміти читати свої й чужомовні газети — а в пресі назви міст подаються такі, як вони існують сьогодні в Україні. Обов'язок учителя провести з учнями відповідну розмову і використати назву, скажемо, Сталіне, Ворошиловград чи Кіровоград — для протилежовицької і протиросійської пропаганди.

За всякої побажання і завваги щодо виданих уже, як і плянованих до видання книжок, буду вдячний. Тим більше, що деякі читанки (в першу чергу "Барвінок") уже готую до повторного видання.

Петро Волиняк.

З М І С Т

Воробкевич Сидір — Рідна мова	3
Милосердна пані, народня казка	4
Діма — Батьківщина	5
Яр Славутич — Коню мій буланий	6
Слон	7
Грінченко Борис — До праці	8
Іван-Побиван, народня казка	9
Іваненко О. — Надобраніч, жучки!	12
Олесь О. — Наша керма	14
Забіла Наталя — Листопад	14
Кобець О. — Найсолодше свято	15
Спас — свято врожаю в Україні	16
Клен Юрій — Молитва	16
Як умер князь Олег	17
Тарашук В. — Осінь у Карпатах	18
Рильський Максим — Білі мухи	21
Карпенко криниця Петро — Наша Україна	22
Забіла Наталя — Грудень	23
Названий батько, народня казка	23
Перелісна К. Зима	27
Коцюбинський Михайло — Ялинка	28
По всьому світу стала новина, колядка	36
Забіла Наталя — Січень	36
Єфименкова О. — Святвечір	37
Калюжна Ніна — Добровечір!	39
Веретенченко О. — Нумо, таточку!	40
А вполі, полі..., шедрівка	41
Голодна або водяна кутя, голодна вечеря	41
Кобець О. — Крути	42
Глібів Л. — Лебідь, шука й рак, байка	43
Забіла Наталя — Лютий	44
Асканія нова	44
Страус	46
Познанська М. — Зебу	47
Завадович Р. — Шевченко на чужині	48
Хоткевич Гнат — Шевченкове дитинство	49
Забіла Наталя — Березень	53
Л-кий А. — Щаслива зустріч	53
Шевченко Т. — Холоне серце	55
Багатства України	55
Що вирощують в Україні? (ілюстрації)	58

Що виробляють в Україні? (ілюстрації)	60
Рильський Максим — Шевченко	62
Шевченко Т. — Гамалія	63
Волиняк Петро — Золотоверхий Київ	64
Кирило Кожум'яка, казка	66
Могила, народня пісня	70
Лотоцький Антін — Двобій з хозарином	71
Рильський Максим — Вербова гілка	75
Цегельська Ольга — Хто навчив писати писанки?	76
Забіла Наталя — Кульбабки	77
Щербак Микола — Симон Петлюра	78
Забіла Наталя — Травень	79
Волиняк Петро — Печерська Лавра в Києві	79
Шевченко Тарас — Світає	81
Волиняк Петро — Соловейко	82
Вовчок Марко — Весна йде	83
Тичина П. — Київ	83
Копиленко Олександр — Запасливий птах	84
Кобець О. — Як веселка воду брала	87
Забіла Наталя — Червень	88
Шевченко Тарас — Покаянний розбійник	89
Волиняк Петро — Крим	90
Шевченко Тарас — Зоре моя вечірняя	92
Шевченко Тарас — Не називаю її раєм	93
Волиняк Петро — На острові Бірючому	93
Забіла Наталя — Липень	100
Донбас	100
Забіла Наталя — Вугілля	101
Українка Леся — Українська хата	101
Зелені свята	102
Тичина П. — Гаї шумлять	104
Лепкий Богдан — Конотоп	104
Забіла Наталя — Серпень	108
Волиняк П. — Слово до вчителів і батьків	109

**Увага, батьки, вчителі
та священики!**

**МАЄМО НА СКЛАДІ ТАКІ
ПІДРУЧНИКИ ТА ДИТЯЧІ
ВИДАННЯ:**

1. М. Деполович — Буквар	\$1.20
2. П. Волиняк — Барвінок,
читанка для 2-ої класи	1.00
3. П. Волиняк — Київ,
читанка для 3-ої класи	1.25
4. П. Волиняк — Лани,
читанка для 4-ої класи	1.00
5. П. Волиняк — Дніпро,
читанка для 5-ої класи	1.25
6. Лисичка-сестричка: вовк-панібрат,
казка	0.15
7. Яйце-райце, казка	0.25
8. Моя збілочка	0.25
9. Райдуга, збірка оповідань та віршів ..	0.35
10. Сонечко й хмаринка,
збірка оповідань та віршів	0.35
11. М. Трублаїні, Про дівчинку Наталочку
та сріблясту рибку, казка	0.40
12. Рукавичка, казка	0.40

Усі книжки багато ілюстровані, видані на гарному папері, написані добірною мовою і за сучасним правописом.

ПЛЯНУЄМО ТАКІ ВИДАННЯ:

1. Д. Кислиця — Граматика української мови. (Готується до друку).
2. П. Волиняк — Хрестоматія з української літератури. (Готується до друку).
3. П. Волиняк — Читанка з української історії.
4. Географія України.
5. Релігійна читанка.

Замовляти:

**NOWI DNI, Box 452,
Term. A, Toronto, Ont., Canada**

Ціна: \$1.25

